

Missiv
2019-11-19

Dnr RA 04-2017/10443

Riksarkivets delrapport om arkiv och skolverksamhet

Riksarkivet lämnar här över sin delrapport inom Riksantikvarieämbetets regeringsuppdrag att kartlägga kulturarvsarbetets betydelse för skolväsendet samt att främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna.

Riksarkivet vill framhålla att det är viktigt med samverkan inom det kulturarvspedagogiska arbetet och att detta samarbete inom regeringsuppdraget är ett bra sätt för att kunna hitta synergier mellan institutioner. Det hjälper oss att hitta gemensamma ingångar och plattformar i arbetet med skolan och för att nå ut med kulturarvspedagogiken.

Riksarkivet ser fram emot att bidra i den fortsatta utvecklingen av kulturarvspedagogiken för att få ett samlat grepp. I rapporten lyfter rapportförfattaren olika synpunkter som bidrar till förståelsen för arbetet med kulturarvspedagogik. Riksarkivet har stor kompetens kring arkivpedagogik och vill fortsätta bidra till kartläggningen genom att i dialog med Riksantikvarieämbetet få fram en fördjupad analys kring vilka insatser i delrapporten som ska prioriteras.

Karin Åström Iko

Datum
2019-11-19

ARKIV och SKOLVERKSAMHET

BAKGRUND, NULÄGE OCH FÖRSLAG FÖR FRAMTIDEN

ARKIVENS SKOLVERKSAMHET

Slutsatser i korthet	5
Modell med beskrivning över områden där arkiv kan utgöra en resurs för skolan	7
Modell med nivåbeskrivning över åtgärder för att stärka samverkan mellan arkiv och skola	8
1. Inledning	9
Syftesformulering och frågeställningar	9
Definitioner och avgränsningar	9
Arkivbildare – arkivbildning	10
Arkiv och samlingar	11
Arkivpedagogik	12
Avgränsningar	12
Rapportens disposition	13
2. Skolsamverkande arkiv	14
Övergripande bild	14
Subgruppsanalys	16
Delsammanfattning	21
3. Arkiv om skolan	22
Bidrag till skolans måluppfyllelse	22
Marknadsföringen till skolan	24
Arkivens behov av stöd	25
Synergieffekter och förändring över tid	26
Delsammanfattning	27
4. Skolan om arkiv	28
Riksantikvarieämbetets lärarenkät	28
Övriga kvalitativa källor	29
Hur lärarna fått kännedom om arkivet	29
Hur lärarna använder arkiv	30
Bidrag till skolans måluppfyllelse	30
Vad lärarna saknar hos arkiven	31
Elevernas upplevelser av att använda arkiv	32
Delsammanfattning	33
5. Slutsatser	34
Bilagor	36
Bilaga 1. – Arkivpedagogik. En tillbakablick	37
Bilaga 2 – Arkivpedagogisk verksamhet i Sverige. Avsiktsförklaring	44
Bilaga 3. – Riksarkivets enkät till arkiven	46

Bilaga 4. – Arkiv som inte samverkar med skolan.....	48
Bilaga 5. – Enkätfrågor till arkiv.....	52
Bilaga 6. – Minienkätfrågor till lärare.....	58
Bilaga 7. – Tabeller.....	60
Referenser	63
Övriga källor.....	65

Göra kulturarv till en angelägenhet för alla

I oktober 2017 uppdrog Regeringen åt Riksantikvarieämbetet att kartlägga kulturarvsarbetets betydelse för skolväsendet. Kartläggningen förväntas illustrera hur samarbetet fungerar idag och hur det har utvecklats över tid. I uppdraget ingår även att identifiera eventuella hinder för samarbete och ge förslag på hur dessa kan överbryggas. Befintliga samarbetsformer så som exempelvis Skapande skola ska också omfattas. Uppdraget har ett framtidsytande perspektiv och resultaten av kartläggningen förutsätts kunna användas i planering och genomförande av verksamhet som stärker det ömsesidiga samarbetet mellan kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet. Enligt Regeringens beslut ska uppdraget genomföras i samarbete med Riksarkivet.¹

Regeringen framhåller som skäl till uppdraget att kulturarvsinstitutioner erbjuder alternativa lärandemiljöer för skolan och ”kan fungera som mötesplatser för öppna diskussioner om konst, historia och samhällsfrågor.” Traditionen av samarbete med skolan är lång men olikartad på grund av hur organisationerna är geografiskt placerade och internt organiserade. Vidare menar Regeringen att samarbetet mellan kulturarvsinstitutioner och skolväsende är en viktig nyckel i arbetet med att göra kulturarvet till en angelägenhet för alla. I detta sammanhang lyfts också skolans styrdokument och de olika sätt på vilka kulturarv kan bidra till att uppfylla lärandemålen.²

Föreliggande rapport är Riksarkivets bidrag till kartläggningen och tar upp det som rör arkivens samarbete med skolväsendet. Riksarkivets deluppdrag har pågått mellan oktober 2018 och maj 2019. Enhetschef Maria Press har varit ansvarig för arbetet och uppdraget har genomförts av fil dr. Sara Grut vid Riksarkivet, Landsarkivet i Östersund.

¹ Uppdrag till Riksantikvarieämbetet att kartlägga kulturarvsarbetets betydelse för skolväsendet samt att främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna. Regeringsbeslut (2017). Kulturdepartementet: Stockholm, s. 2-3

² Ibid, s. 3-4

Slutsatser i korthet

Samarbetet mellan kulturarvsinstitutioner och skolväsende är en viktig nyckel i arbetet med att göra kulturarvet till en angelägenhet för alla, skriver Regeringen i sitt uppdrag till Riksantikvarieämbetet. I den här rapporten har samverkan mellan arkiv och skola undersökts. Nedan följer en kort sammanfattning av de viktigaste resultaten med förslag på åtgärder för att arkiv ska uppfattas och användas som en kulturarvs- och läranderesurs för skolan. För en schematisk bild av förslag på åtgärder samt av den skillnad arkiven kan göra för skolan, se sidorna 7 och 8 i denna rapport.

Hinder och problem

Skola

- Lärare känner inte till att arkiven finns och i än mindre utsträckning på vilket sätt de kan utgöra en resurs i undervisningen. Nya lärare har till och med sämre kännedom om arkiven än lärare som arbetat länge inom yrket.
- Samverkan mellan skola och arkiv saknas på många orter.
- Det kan vara logistiskt svårt och kostsamt för en lärare att besöka arkiv med sina elever.
- Det finns geografisk ojämlikhet i användning av arkiven som kulturarvsresurs både när det gäller arkivbesök och användande via digitala plattformar.

Arkiv

- Det finns inget nationellt politiskt uppdrag till arkivinstitutionerna att arbeta med skolan.
- Arkivsektorn har generellt inte sett skolan som en prioriterad målgrupp och har därför inte marknadsfört sig mot den.
- Arkivmaterial behöver faciliteras för att kunna användas av skolan. Det kräver personal vid arkiven som arbetar strategiskt och pedagogiskt med skolan och grupper av elever.
- Skolverksamhet på arkiv är ofta beroende av viljan och prioriteringen hos enskilda individer, vilket gör den sårbar.
- Arkiv som har aktiva skolsamarbeten tvingas vara restriktiva med att berätta för lärare om sina erbjudanden eftersom de saknar resurser att svara upp mot det intresse som mötet med arkiven väcker.

Styrkor

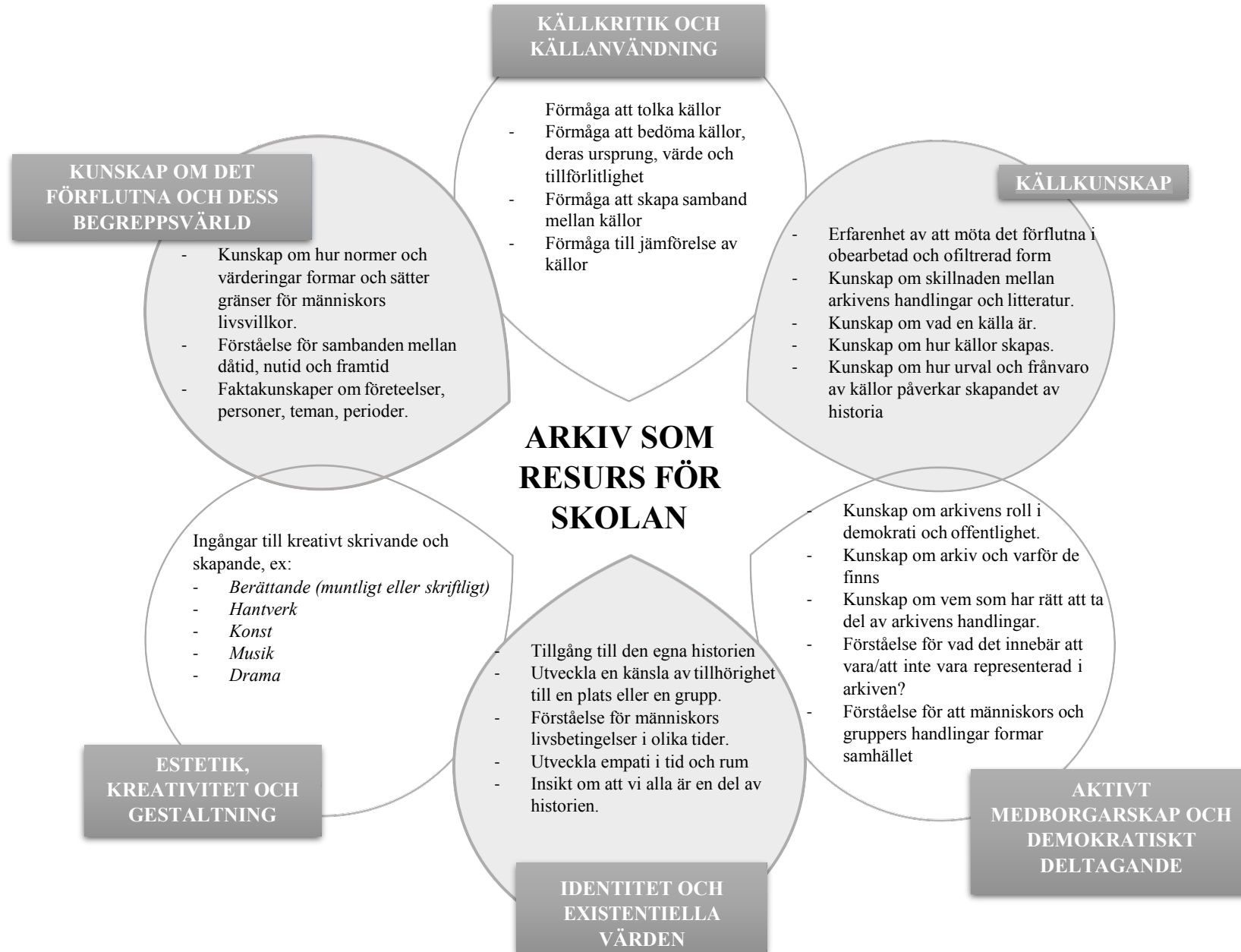
Trots de utmaningar som identifierats ovan visar denna rapport också på styrkor att ta fasta på i framtida utveckling av arkiven som resurs för skolan.

- Skolans kursplaner inbegriper arbete med arkivhandlingar, källor och källkritik.
- Lärare som regelbundet besöker arkiv upplever att aktiviteterna de deltar i har stor relevans för elevernas måluppfyllelse. Arkivens bemötande och förståelse för skolans förutsättningar och behov får generellt mycket positiva omdömen
- När svar från arkivpersonal och lärare jämförs märks en stor samstämmighet mellan hur lärarna uppfattar arkivens bidrag till skolan och hur arkivens personal själva upplever att de kan göra skillnad för densamma.
- Långsiktiga satsningar på skolan vid vissa arkiv har byggt upp erfarenheter och kompetenser som går att bygga vidare på i framtida satsningar.
- Det finns en formaliserad struktur för kunskapsspridning, metodutveckling och erfarenhetsutbyte genom det nationella nätverket Arkivpedagogiskt forum.

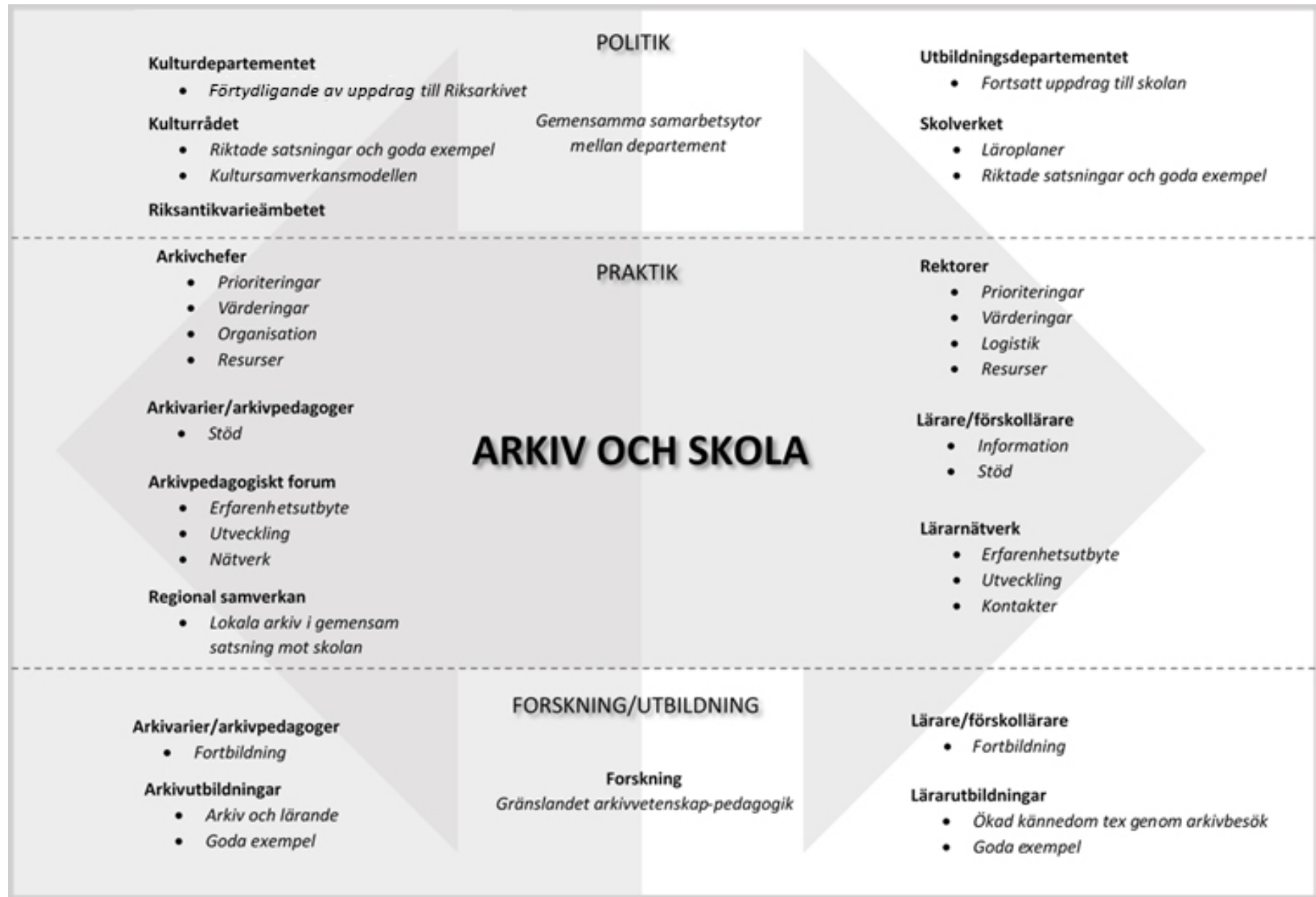
Åtgärdsförslag

- Utveckla kommentarerna till kursplanerna för skolan i syfte att göra det lättare för lärare att se hur de kan använda arkiv som kulturarvs- och läranderesurs.
- Utveckla samarbete med läromedelsaktörer.
- Tillför resurser inom arkivsektorn för att kunna bidra till att utveckla kulturarvspedagogiken.
- Fördjupa analysen på vilken nivå samverkan mellan arkivinstitutioner och skola ska ske
- Låt lärarstudenter möta och använda arkivens resurser under utbildningen.
- Lyft in arkivpedagogiska perspektiv i arkivutbildningarna.
- Stärk kulturarvsperspektiven inom skolforskningen.
- Skapa särskilda utlysningar för forskning med tvärvetenskapliga angreppssätt inom arkiv och pedagogik samt andra angränsande ämnen.
- Inrätta fortbildningsmöjligheter i arkivpedagogik för arkivverksamma.

Modell med beskrivning över områden där arkiv kan utgöra en resurs för skolan

Modell med nivåbeskrivning över åtgärder för att stärka samverkan mellan arkiv och skola

1. Inledning

De offentliga arkiven och de flesta enskilda arkivinstitutionerna har som sitt uppdrag att vara en basresurs för demokrati och rättssäkerhet, att förvalta kulturarvet och vara en resurs för forskning. Arkivens målgrupp är kort och gott alla. Flera arkivinstitutioner har läsesalar som vem som helst kan besöka och där man kan studera arkivhandlingar. I de offentliga arkiven besvarar arkivpersonalen inkommande förfrågningar om innehållet i arkiven och även sända ut kopior, vilket även sker hos de flesta enskilda arkivinstitutionerna. På detta sätt har arkivinstitutionerna alltid arbetat för att ge service åt sina användare. Servicen bygger dock på att användaren vet att arkivinstitutionerna finns, vad de förvarar och att man kan begära att få insyn i arkiven. I dag tillgängliggörs också stora mängder arkivinformation digitalt och finns fritt tillgängliga på internet.

Under de senaste 25 åren har många arkivinstitutioner intagit en mer aktiv hållning gentemot sina användare. De har menat att om arkiven ska vara en resurs för alla, förutsätter det att man hjälper människor att få kännedom om arkivinstitutionerna, hitta i arkiven, förstå vad informationen kan användas till och stimulera användandet. Detta utåtriktade arbete, som ibland kallas arkivpedagogik, har till en del kommit att rikta sig mot skolan.

Som en följd av FN:s barnkonvention blev myndigheter 1990 ålagda att införa ett barn- och ungdomsperspektiv i sina verksamheter och idag finns på vissa platser regionala eller lokala direktiv för arkivens arbete med skolan. Många arkivinstitutioner har tagit fasta på dessa skrivningar och utvecklat pedagogiska aktiviteter för skolan och i dag besöker tusentals elever varje år arkivinstitutionerna. Samtidigt är detta ett område inom arkivverksamheten där skillnaderna mellan olika arkivinstitutioner är betydande. I den här rapporten genomlyses arkivens samverkan med skolan för att på så vis åstadkomma ett underlag som kan användas i framtida utvecklingsarbete på området.

Syftesformulering och frågeställningar

Hur kan kulturarvet göras till en angelägenhet för alla? I den här rapporten undersöks den del av vårt kulturarv som förvaltas av arkivinstitutioner. Mer specifikt *syftar rapporten till ökad kunskap och förståelse av arkivens samverkan med skolan*. Syftet uppnås genom ett antal delstudier där både arkivpersonal och lärare involverats. Med utgångspunkt i syftesformuleringen och ytterst i Regeringens instruktioner för uppdraget kommer följande frågor att vägleda kartläggningen.

- Hur fungerar samverkan mellan arkiv och skola idag?
- I vilka former sker samverkan?
- Hur har samverkan utvecklats över tid?
- Vilka är de eventuella hindren för samverkan mellan arkiv och skola och hur kan de överbryggas?

De resultat kring arkiv och skola som redovisas här blir ett bidrag till Riksantikvarieämbetets övergripande uppdrag att kartlägga relationen mellan skola och kulturarvsinstitutioner. I enlighet med detta uppdrag blir ett mer långsiktigt mål med föreliggande rapport även att stärka och utveckla arkivens och skolans samverkan.

Definitioner och avgränsningar

Arkiv

I traditionell arkivteori har begreppet arkiv tre olika betydelser.³

³ Om arkivbegreppet, se särskilt s. 414-415 i Jörwall, Lars et al. (red.) (2012). *Det globala minnet: nedslag i den internationella arkivhistorien*. Stockholm: Riksarkivet.

1. Ett arkiv är ett sammanhållet bestånd av handlingar, även kallade arkivalier, som har uppkommit ur en arkivbildande enhets verksamhet. En arkivbildare kan vara en statlig eller kommunal myndighet, eller ett privaträttsligt rättssubjekt som t.ex. förening, företag, akademi eller stiftelse. Även enskilda personer kan vara arkivbildare liksom, familjer, släkter, gårdar eller olika mera löst sammansatta grupperingar. Om man vill vara tydlig med att det är den här betydelsen av begreppet arkiv man avser, kan man istället säga *arkivbestånd*, *arkivmaterial*, *arkivhandlingar* eller *arkivalier*.
2. Begreppet arkiv kan också syfta på en arkivinstitution dvs. en myndighet eller en enskild institution som samlar in, förvarar, bevarar, tillgängliggör och tillhandahåller de arkivbestånd som har överlämnats dit av arkivbildare. Till arkivinstitutionerna räknas arkivmyndigheterna – Riksarkivet (inklusive landsarkiven), stads- och kommunarkiven samt de landstingskommunala arkiven. Det finns också ett antal arkivinstitutioner som inte har någon offentlighetsrättslig huvudman – förenings-, folkrörelse- och näringslivsarkiv. Förutom de stora arkivinstitutionerna – Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB), Centrum för näringslivshistoria (CfN) och Tjänstemäns och akademikers arkiv (TAM-arkiv) – finns det ett antal regionala och lokala arkivinstitutioner runt om i landet av olika storlek. För att vara tydlig kan man istället använda begreppet *arkivinstitution*, för både de enskilda och de statliga eller kommunala arkivinstitutionerna.
3. Arkiv kan också syfta på lokalen där arkivhandlingarna förvaras. Det kan vara ett rum eller en del av en byggnad, ofta i anslutning till arkivbildarens verksamhetsställe. När det gäller arkivinstitutionerna avser man istället ofta hela byggnaden där arkivinstitutionen bedriver sin verksamhet. För tydlighetens skull kan man använda begreppen *arkivlokal* eller *arkivmagasin*.

I denna rapport används ordet arkiv omväxlande för alla dessa tre betydelser.

Arkivbildare – arkivbildning

Arkivbildning kallas den process varigenom ett arkiv växer fram genom att det i en arkivbildares verksamhet tillkommer handlingar. Även den fortlöpande avgränsningen och struktureringen av arkivet kan omfattas av begreppet arkivbildning.

Arkivbildare är benämningen på företag, föreningar, myndigheter eller andra organisationer – men också enskilda personer – genom vars verksamhet ett arkiv uppstår.

Arkiv kan definieras som dokumenterad information som uppstår genom någon slags aktivitet. Idag sker denna process både digitalt och analogt. Från början förvaltas samtliga arkiv av sina skapare och många arkiv överlämnas aldrig till en arkivinstitution.

Tidigare var det bara bestånd som skapats i offentlig verksamhet som kallades för arkiv.⁴ Idag talar man om offentliga och enskilda arkiv som två kategorier inom ramen för svensk arkivsektor. En viktig skillnad dem emellan är att offentliga arkiv, till skillnad från de enskilda, omfattas av bestämmelser om handlingsoffentlighet som först formulerades i 1766 års tryckfrihetsförordning. Med vissa undantag kan enskilda arkiv själva besluta om hur deras handlingar ska hanteras. För många enskilda arkiv har dock frånvaron av reglering blivit en källa till osäkerhet och ekonomiska svårigheter då incitamenten för bevarande inte varit desamma som i den offentliga.⁵

⁴ Nilsson, Nils (1973) s. 19.

⁵ Edquist, Samuel (2018) ”De enskilda arkiven i historisk kontext” i Ketola och Hagström (red) *Enskilda arkiv*,

Sverige har en lång arkivtradition och det svenska Riksarkivet är ett av världens äldsta men det dröjde fram till 1800-talet innan arkiven började öppnas mot allmänheten. Då knöts band till forskare och bland dessa företrädesvis till historikerna. Under 1970-talet ökade intresset för släktforskning och lokalhistoria. Nya användargrupper upptäckte arkiv och bildade sina egna intresseföreningar och förbund.

Arkiv och samlingar

Begreppet *arkiv* definierats som ett avgränsat bestånd av arkivhandlingar som har skapats i en arkivbildares verksamhet. Modernare uttryckt kan man säga att det är dokumenterad information som uppstår genom någon slags aktivitet, eller snarare en kedja av sammanhängande, verksamhetsliknande aktiviteter.

Till skillnad från arkiv uppstår *samlingar* istället genom ett aktivt insamlande av handlingar, trycksaker, föremål, uppteckningar av muntlig historia och andra immateriella kulturarv kring ett tema eller ämne (jämför med samlingar hos bibliotek och museer). Ett arkivbestånd har alltid en arkivbildare men för en samling kan arkivbildaren vara oklar, eftersom samlingar är konstruerade. I traditionell arkivteori skiljer man mellan samlingar och arkiv. Men i dagligt tal inkluderar man ofta oegentligt även samlingarna när man talar om arkiv eller till och med om *arkivsamlingar*.

Museer förvaltar samlingar medan arkiv förvaltar arkiv och samlingar. Museernas samhällsuppdrag har dock sett ganska olika ut vilket också fått konsekvenser för vilken typ av relation som utvecklats till användarna. Museiväsendet växte fram som del i ett nationellt och regionalt identitetsbygge och redan tidigt utvecklades en kommunikation med den breda publiken och så även med skolorna. En mer aktiv museipedagogik kom dock först på 1960- och 1970-talen. Det är ett faktum att många människor regelbundet besöker museer medan många aldrig besökt ett arkiv. Museer erbjuder berättelser medan man med arkiv måste skapa berättelserna själv.

Förutom föremålssamlingar förvaltar museer också arkiv med skriftliga källor. De bedriver arkivverksamhet med för ändamålet anställd personal under liknande förutsättningar som arkivinstitutioner som inte på samma gång är museer. Museiarkiv kan givetvis, likaväl som arkiv bedriva skolsamverkan. När så sker är det dock troligt att den, åtminstone av utomstående, kommer att betraktas som museiverksamhet snarare än arkivverksamhet. Av denna anledning och givet de olika traditionerna och förutsättningarna för publik verksamhet inkluderas museiarkiven inte i kartläggningen.⁶

Förutom museiarkiven berörs heller inte arkiv kopplade till forskningsbibliotek och hembygdsföreningar. Anledningen är inte att där saknas arkivpedagogisk verksamhet utan att det här gäller att identifiera sammanhang där arkivpedagogiken står på egna ben utan draghjälp från någon närliggande verksamhet. Fallet med forskningsbiblioteken där arkivverksamhet ingår är parallellt med vad som just sagts om museerna. Utifrån skolans perspektiv kan man tänka sig att besöket vid biblioteket står i centrum medan arkivet är något man, så att säga, får på köpet.

När det gäller hembygdsföreningar är orsaken till avgränsningen delvis en annan än för museerna och biblioteken. Hembygdsföreningarnas verksamhet bygger på frivillighet och förutom enstaka projekt saknas anställd personal för att bedriva arkivpedagogisk verksamhet. Föreningarna är heller inte arkivinstitutioner i sig även om arkiven ofta utgör en viktig del av deras verksamhet.

De typer av arkiv som ingår i undersökningen är statliga arkiv, stads- och kommunarkiv, enskilda arkiv samt landstings- och regionarkiv. Även inom denna grupp finns stora skillnader i uppdragsbeskrivning, styrning, ledning, resurser och inte minst tradition och förhållningssätt när det gäller aktivt publikt arbete.

Studentlitteratur: Lund, s. s. 21-24

⁶ Eftersom museernas skolverksamhet är föremål för egna undersökningar inom ramen för Riksantikvarieämbetets skoluppdrag är det också viktigt att avgränsa mot dessa.

Arkivpedagogik

När arkiv under 1990-talet började samverka med skolan skedde, åtminstone inom denna del av den utåtriktade verksamheten, en förändring i relationen till användarna. Den objektivitet i förhållande till materialen som arkiven eftersträvade fungerade inte i relation till skolan. Arkivarier började göra medvetna urval bland handlingar i syfte att inspirera både elever och andra grupper som sökte sig till arkiven för att lära sig nya saker.⁷

I den här rapporten används en definition av arkivpedagogik som tagits fram inom ramen för Arkivpedagogiskt forum. Det är ett nätverk, grundat 1998, som knyter samman arkivpedagoger, arkivarier som arbetar utåtriktat och andra arkivverksamma med allmänt intresse för arkiv och lärande. Forumet, som sammanträder två gånger per år, har tagit fram en avsiktsförklaring för det arkivpedagogiska arbetet i Sverige. I avsiktsförklaringen finns följande definition av arkivpedagogik.⁸

Arkivpedagogik är ett område inom arkivverksamheten där man på ett metodiskt sätt arbetar med att möjliggöra lärande om och genom arkiv. På ett aktivt sätt kommuniceras arkivens syfte, funktion och innehåll. Genom t ex visningar, föreläsningar, kurser, workshops, och diskussionsforum inspireras besökaren att förstå arkivens potential. Arkivpedagogen utgår från målgruppen och knyter genom pedagogiska urval samman olika informationskällor för att tydliggöra sambandet mellan dåtid, nutid och framtid.⁹

Att definitionen ovan fokuserar på ”besökaren” och inte ”eleven” indikerar att arkivpedagogik är bredare än skolverksamhet. Arkivpedagogiken riktas mot alla målgrupper även om begreppet fick fäste under den tid då skolverksamhet stod i fokus.¹³ Den del av arkivpedagogiken som vänder sig till skolan utgår ifrån ett skolperspektiv och har växt fram i nära samarbete med lärare. På så vis har innehållet kunnat anpassas efter skolornas kunskapsmål och arkivpedagogik har använts inom ramen för undervisning i till exempel svenska, samhällskunskap, historia, biologi och bild.¹⁰

Det går inte att formellt utbilda sig till arkivpedagog och det bedrivs ingen akademisk forskning på högre nivå inom området.¹¹ På arkivutbildningarna förekommer ibland inslag av arkivpedagogik men ingen utbildning har det publika arbetet som tydlig profil.¹²

Avgränsningar

Då denna rapport utgör en del av ett regeringsuppdrag som ska kartlägga skolverksamhet inom hela kulturarvsområdet kan det vara värt att nämna något om hur arkiv, utifrån ett publikt perspektiv, förhåller sig till andra närliggande områden.

Med ”skola” avses i undersökningen grundskolans klasser från förskole- till nionde klass, gymnasiet, grund- och gymnasiesärskolan samt specialskolan. Samarbeten med institutioner för högre utbildning omfattas inte.

⁷ För en mer utförlig bakgrund till arkivpedagogikens framväxt hänvisas till Bilaga 1.

⁸ Avsiktsförklaringen finns i sin helhet i Bilaga 2 - Arkivpedagogisk verksamhet i Sverige. Avsiktsförklaring.

⁹ Se Bilaga 2 men även Tegneth (2018) s. 158

¹⁰ Skånes arkivförbund (2009) *Slutrapport. Nationellt uppdrag inom arkivpedagogik 2006-2008*, Skånes arkivförbund: Lund, s. 20

¹¹ Däremot finns uppsatser författade av studenter på grund- och avancerad nivå. Ofta har dessa arbeten fokuserat på vad arkivpedagogik är. Se exempelvis Bergsland, Annika (2013) *Arkivpedagogik – arkivvetenskap. En analys*. Opublicerad uppsats. Historiska institutionen, Stockholms universitet, Ulfner, Helena (2001) *Arkivpedagogik. nödvändig verksamhet eller kostsam sandlådeaktivitet*. Opublicerad uppsats. Institutionen för ABM, Uppsala universitet: Uppsala, Lundbäck, Karin (2012) *Arkiv för vem? En undersökning om arkivpedagogik och tillgängliggörande*. Masteruppsats. Institutionen för ABM, Uppsala universitet: Uppsala

¹² För en diskussion av arkivpedagogikens representation i arkivutbildningarna se Bergsland, Annika (2013) *passim*

Rapportens disposition

I nästa del redovisas resultatet av en enkät omfattande representanter för över 200 arkivinstitutioner. Enkäten genomfördes av Riksarkivet i slutet av 2018. Meningen är att ge en bild av i vilken utsträckning och i vilka former samverkan mellan arkiv och skolan förekommer och därutöver få kunskap om hur de som arbetar med skolsamverkan vid arkiven upplever sitt arbete, dess möjligheter och utmaningar. I kapitel 2 redovisas det kvantitativa utfallet av enkäten och i kapitel 3, det kvalitativa.

I kapitel 4, riktas uppmärksamheten mot lärare. Kapitlet är en sammanställning av en rad olika delundersökningar, där vissa genomförts av Riksantikvarieämbetet och andra av Riksarkivet.

I kapitel 5 sammanfattas resultatet och en utblick till möjlig utveckling av området görs.

Den här rapporten kan läsas på olika sätt, i en komprimerad och i en mer utförlig version. För den som önskar fördjupa sig i arkivpedagogikens bakgrund, enkätfrågor, tabeller eller det som rör utformningen av och svaren på enkätundersökningarna finns ett antal bilagor samlade i slutet av rapporten. I texten hänvisas fortlöpande till dessa.

2. Skolsamverkande arkiv

Övergripande bild

Hösten 2018 genomfördes en nationell enkät som besvarades av 206 arkiv med olika huvudmän: 12 statliga arkiv, 158 kommunala arkiv, 13 region- eller landstingsarkiv och 23 enskilda arkiv.¹³ Arkiven, även de med samma huvudman, är inbördes mycket olika framförallt i förhållande till antal anställda. Hälften av de arkiv som besvarade undersökningen är små institutioner med en heltidsanställd per år eller färre. I denna grupp återfinns majoriteten av de kommunala arkiven.¹⁴ De statliga arkiven är i regel stora. I den här delen av rapporten sammanfattas huvuddragen av den genomförda enkätundersökningen. Den som vill ha ytterligare fördjupning av föreliggande kapitel hänvisas till bilagorna 3-5 samt till bilaga 7.¹⁵

Av de 206 arkiven samverkar 51 aktivt med skolan. Nästan alla statliga arkiv som besvarat enkäten, 10 av 12, ingår i den skolsamverkande gruppen. För region- och landstingsarkivet är förhållandet det motsatta. Här samverkar 3 arkiv med skolan medan 10 inte gör det. Med sina 24 arkiv är de kommunala arkiven störst i den skolsamverkande gruppen men då måste det samtidigt understrykas att övriga 134 kommunala arkiv inte samverkar med skolan.¹⁶

Det totala antalet tjänster vid ett arkiv har stor betydelse för samverkan med skolan men är inte avgörande. Arkiv över hela skalan, från de med färre än 1 tjänst till de som har fler än 20 tjänster samverkar med skolan. Många tjänster är heller inte en garant för samverkan med skolan även om sannolikheten tycks öka med antalet tjänster. I undersökningen framstår 4-6 tjänster som ett mellanläge. Bland arkiv med så många tjänster är det nästan lika vanligt att man samverkar med skolan som att man inte gör det. Vid 7 tjänster eller fler blir det vanligare att man samverkar med skolan än att man inte gör det.¹⁷

Majoriteten av de skolsamverkande arkiven, 41 av 51, avsätter mindre än 50 procent av en heltidsanställning för arbetet med skolan. Ungefär hälften av de skolsamverkande arkiven avsätter mindre än 25 procent av en heltidsanställning. Endast ett fåtal arkiv i den här undersökningen har en heltid eller mer avsatt för skolverksamheten.

Hur mycket tid som läggs på skolverksamhet är delvis men inte enbart ett resultat av hur många tjänster arkivet har totalt sett. Utifrån insamlad data framstår det som om en nivå av 2-3 tjänster är en förutsättning för att ett arkiv ska lägga mer än 50 procent på arbete riktat mot skolan. Arkiv med många anställda lägger dock inte per automatik mycket tid på skolverksamhet.¹⁸

Samverkan med gymnasiet förekommer mest frekvent. Av de 51 skolsamverkande arkiven är det minst 16 som inte arbetar mot någon annan nivå än denna. Det är också relativt vanligt att arkiven vänder sig till årskurserna 7-9 medan samverkan med elever i de lägre årskurserna är mer ovanlig. Aktiviteter för förskolan, särskolans olika årskurser och specialskolan förekommer endast i liten utsträckning. Arkiven kunde välja en eller flera av skolformerna/årskurserna i sina svar. Svartsfördelningen såg ut på följande sätt.

¹³ Se Bilaga 3 för en mer utförlig diskussion kring de olika formerna av arkiv.

¹⁴ I den kommunala gruppen föreligger inbördes mycket stora skillnader. Bland kommunarkiven finns även de som inte har någon anställd med särskilt ansvar för arkivet vilket framgår av kommenterar i stil med följande: ”Arkivansvar är fördelad (sic!) på många funktioner, främst nämndsekreterare. Kommunsekreteraren har arkivansvaret för centralarkivet”, ”Del av förvaltningsadministratörens uppgifter”, ”Kommunen har ingen arkivarie” etc.

¹⁵ I Bilaga 3, sammanfattas enkätens metod och upplägg, i Bilaga 4, en närmare redogörelse över arkiv som inte samverkar med skolan i i Bilaga 5, enkätens samtliga frågor och slutligen, i Bilaga 7, tabeller.

¹⁶ Enkelt sammanfattat kan man säga att bland statliga och enskilda arkiv i undersökningen är det vanligare att man har skolsamverkan än att man inte har det. För kommunala och regionala arkiv är förhållandet det omvända. Se Bilaga 7, Tabell 9.

¹⁷ Se Bilaga 7, Tabell 10.

¹⁸ Se Bilaga 7, Tabell 11

Tabell 1. Arkivens skolsamverkan fördelad utifrån skolformer/årskurser (flera svarsalternativ var möjliga)

Skolform/årskurs	Antal svar
Förskolan	9
F-3	17
4-6	17
7-9	32
Gymnasiet	45
Grundsärskolan	8
Gymnasiesärskolan	9
Specialskolan	5

Utfallet av arkivens arbete med skolan kan mätas på många olika sätt. Ett kvantitativt mått är hur många elever arkiven årligen möter. Om man ställer tiden arkiven lägger på skolsamverkan mot antalet elever som omfattas är bilden inte entydig. Där finns arkiv som investerar förhållandevis mycket tid men inte tar emot särskilt många elever årligen. Andra arkiv avsätter lite tid för skolsamverkan men kommer under ett kalenderår ändå upp i stora elevvolym. ¹⁹ Det kan finnas många orsaker till detta. Rutin och erfarenhet är en aspekt. En sedan länge etablerad skolverksamhet med inarbetade program och upplägg behöver inte förberedas i samma utsträckning som verksamhet där arbetet är i en uppstartsfas. En annan aspekt är vilken typ av skolverksamhet man bedriver - en visning av arkivlokaler och magasin kräver kanske exempelvis inte lika mycket förberedelse som en workshop, en exkursion eller ett klassrumsbesök.

En av enkätfrågorna tog upp just verksamhetens former och erbjöd 14 alternativa förslag på aktiviteter där arkiven kunde välja samtliga som de använder i arbetet med skolan. Aktiviteterna listas nedan utifrån hur många gånger de valts.

Tabell 2. Arkivens skolsamverkan fördelad utifrån olika typer av aktiviteter (flera svarsalternativ var möjliga)

Aktiviteter	Antal svar
Visningar av lokaler och depåer	42
Workshops med fokus på användandet av historiska källor	23
Digital publicering av text och bild som kan användas av skolan	22
Kreativa upplägg (skapande verksamhet utifrån arkivmaterial eller liknande)	21
Visningar av arkivutställningar	19
Workshops med fokus på källkritik	17
Upplägg där eleverna lär sig söka i arkivets databaser	15
Digitala upplägg utifrån pedagogisk metod som är anpassad för klassrumsundervisning	15
Upplägg i samverkan med andra aktörer som exempelvis museum och/eller bibliotek	14
Workshop/lektionsupplägg i klassrummet	13
Stadsvandringar och andra typer av exkursioner	9
Workshops med fokus på historiebruk	9

¹⁹ Se Bilaga 7, Tabell 11

Visningar förekommer mest frekvent vilket kanske inte är konstigt då det är en aktivitet som bygger på kunskapsinläring där arkivets personal styr innehållet och där insatsen från eleverna kan vara liten eller stor beroende på upplägget.²⁰ Sju av de skolsamverkande arkiven arbetar endast med visningar av lokaler och depåer och inte med några andra av de föreslagna aktiviteterna. Den näst vanligaste formen av aktivitet, workshop där källor används, kräver en högre grad av medverkan från eleverna. Personalen behöver mer tid för att planera en workshop än en visning och måste under aktiviteten i högre grad vara beredd på att hantera elevernas inspel och reflektioner. Det blir således förståeligt att skillnaden i frekvens mellan den vanligaste och den näst vanligaste aktiviteten är stor. Den tredje vanligaste aktiviteten handlar om att digitalt tillgängliggöra material som potentiellt kan användas av skolan men som inte är särskilt anpassad för dess behov.

Flera arkiv beskriver hur det digitalt publicerade materialet skapar möjligheter för lärare att själva arbeta med arkivpedagogiska upplägg. Många arkiv använder också det digitala materialet som en förlängning av sina fysiska träffar så att klasserna antingen kan förbereda sig inför ett arkivbesök eller fortsätta arbetet i klassrummet efter besöket.

Hälften av de skolsamverkande arkiven anser att de har ett uttryckligt uppdrag att arbeta med skolan.²¹ Enkätsvaren visar samtidigt att instruktioner och uppdragsbeskrivningar till arkiven är föremål för tolkning. Vissa arkiv tycks inte anse att skolan behöver vara uttryckligt nämnd och utpekad som samverkanspart för att det ska finnas ett uppdrag medan andra arkiv resonerar på motsatt sätt i sina enkätsvar.

Det är känt sedan tidigare att personer som arbetar med arkivpedagogik har olika formell utbildning. De kan vara arkivarier, utbildade lärare eller ha annan utbildningsbakgrund.²² I den här undersökningen dominerar arkivvetenskapliga utbildningar bland personer som arbetar med skolan, i synnerhet när det gäller de kommunala verksamheterna. Vid fyra av de arkiv som besvarat enkäten finns personer som har lärarutbildning och ytterligare ett par arkiv har anställda med både lärarutbildning och arkivvetenskaplig utbildning. Generellt sett kan utbildningsbakgrunden dock beskrivas som blandad och i arkivens skolverksamhet återfinns också etnologer, kulturvetare, språkvetare, konstvetare, museipedagoger, fritidspedagoger och andra.²³ Det är idag otydligt vad som krävs för att arbeta med arkivpedagogik och i en arbetsvardag där skolsamverkan ofta måste kombineras med många andra arkivsysslor kan det ligga när till hands att anställa en arkivarie istället för en person med kompetens inom pedagogik och lärande, något som följande arkivchef vittnar om.

Det är luddigt vilken bakgrund som en arkivpedagog ska ha. Handlar det om att välja mellan en ny arkivarie eller en arkivpedagog som inte är utbildad arkivarie så blir det arkivarien. Arkivpedagogiska uppdraget är viktigt men myndighetsutövandet väger tyngre, det är tråkigt med verkligheten. Som chef kommer jag slåss för min arkivpedagog så långt det går.

Subgruppsanalys

En närmare granskning av de skolsamverkande arkiven visar att det inom denna grupp finns viktiga skillnader i skolverksamhetens omfattning, former, inriktning och innehåll. I denna del av rapporten

²⁰ Där finns vissa organisations specifika skillnader så som exempelvis att aktiviteten ”Upplägg där eleverna lär sig söka i arkivets databaser” (vid sidan av ”Visningar av lokaler och depåer”) är den vanligaste vid statliga arkiv. Denna aktivitet är emellertid lågt prioriterad vid andra typer av arkiv. Anledningen torde vara ett resultat av den statliga arkivverksamhetens koppling till Nationell Arkivdatabas, Digitala forskarsalen och andra söktjänster men givetvis kan andra orsaker också spela in.

²¹ Bilaga 7, Tabell 13.

²² Tegnhed (2018) s. 158

²³ Bilaga 7, Tabell 14

analyseras arkiv som angett att skolverksamheten har ökat under den senaste tioårsperioden och som, i tillägg till detta, har en jämförelsevis stor skolverksamhet. Med stor menas i detta sammanhang att arkivet volymmässigt tar emot i genomsnitt cirka en elevgrupp i veckan under läsårets 38 veckor. Bland de 51 skolsamverkande arkiven finns 15 som motsvarar denna beskrivning. Ambitionen blir att utifrån dessa 15 identifiera faktorer som gör att samverkan mellan arkiv och skola kan växa och utvecklas.

Av de fyra olika typer av arkiv som förekommer i enkätundersökningen som helhet är alla förutom regionarkiven representerade i subgruppen. De enskilda arkiven är flest, 7 av 15. Av de övriga 8 har 4 kommunal och 4, statlig huvudman.

Inget av de 15 arkiven i subgruppen har färre än 2-3 anställda. Det kan tyckas förutsägbart att de minsta arkiven inte är representerade i subgruppen och att de arkiv som lägger mest tid på skolverksamhet har flest tjänster. Sambandet mellan antal tjänster och skolengagemang är inte linjärt och vissa små arkiv prioriterar pedagogisk verksamhet i lika hög grad eller högre grad än arkiv med fler anställda. Närmare hälften, eller 7 av de 15 arkiven i subgruppen har dock fler än 20 anställda. De största arkiven lägger mest tid på skolverksamhet men fler än 20 tjänster är ingen garant för skolsamverkan. I enkäten som helhet finns 13 arkiv med fler än 20 tjänster. Tre av dessa har ingen skolsamverkan, tre har skolsamverkan men ingår inte subgruppen och övriga sju uppvisar en stor spridning i förhållande till den tid som läggs på skolan.²⁴

I jämförelse med övriga skolsamverkande arkiv utgår arkiven i subgruppen oftare ifrån läroplanerna när upplägg skapas och de lägger därutöver också större vikt vid utvärdering av sin samverkan. Detta framgår av tabellerna 1 och 2.

Tabell 3: Subgruppsanalys. Enkät svar fördelade utifrån frekvens i arbetet med skolans läroplaner. Subgruppens svar i relation till övriga skolsamverkande arkiv.

<i>Utgår från skolans läroplaner när skolupplägg skapas</i>	Subgruppen (15 arkiv)	Övriga (36 arkiv)
Aldrig		11
Sällan		6
Ibland	1	8
Ofta	6	8
Alltid	8	2
Ej svar		1

Tabell 4: Subgruppsanalys. Enkät svar fördelade utifrån frekvens i arbetet med att utvärdera. Subgruppens svar i relation till övriga skolsamverkande arkiv.²⁵

²⁴ Se Bilaga 7, tabell 15.

²⁵ Av kommenterarna till denna fråga framgår att den vanligaste formen av utvärdering sker muntligt tillsammans med lärare efter avslutad aktivitet.

<i>Utvärderar samverkan med skolan</i>	Subgruppen (15 arkiv)	Övriga (36 arkiv)
Aldrig	1	11
Sällan		9
Ibland	5	12
Ofta	6	1
Alltid	3	3
Ej svar		11

De 15 arkiven i subgruppen har inte bara ett starkt fokus på läroplaner och utvärdering, de har också skapat kontaktytor mot lärarna. Bland arkiv som i enkäten anger att de anordnar fortbildningsdagar för lärare så ingår alla utom ett (10 av 11) i subgruppen. På frågan om lärare erbjuds att ta del i utvecklingen av nya skolprogram är detta mönster däremot inte lika framträdande.

Tabell 5: Subgruppsanalys. Enkät svar fördelade utifrån frekvens i erbjudande till lärande att delta i programutveckling. Subgruppens svar i relation till övriga skolsamverkande arkiv.

<i>Erbjuder lärare att ta del i utvecklingen av nya pedagogiska program</i>	Subgruppen (15 arkiv)	Övriga (36 arkiv)
Aldrig		12
Sällan	1	4
Ibland	6	7
Ofta	7	5
Alltid	1	5
Ej svar		3

Möjligen är subgruppens svar på denna fråga ett utslag av att man anser sig ha tillräcklig kompetens och erfarenhet att bedöma vilken typ av upplägg och innehåll som fungerar och inte fungerar för skolan. Det är därför inte självklart att bjuda in lärarna att delta i utvecklingsarbetet.

Som redan nämnts är frågan om arkivens uppdrag att arbeta mot skolan, föremål för tolkning. Klart är dock att nästan alla, 13 av 15, arkiv i subgruppen menar att de har ett sådant uppdrag. Som jämförelse anser endast 13 av de övriga 36 skolsamverkande arkiven att det ingår i deras uttryckliga uppdrag att samverka med skolan.

Det är inte särskilt vanligt att arkiv har extern finansiering för sin skolverksamhet. Av de 51 arkiven med skolsamverkan uppgav 11 att de haft extern finansiering någon gång under de senaste fem åren.

Av dessa tillhör 8 subgruppen. Extern finansiering utgörs ibland av statliga Skapande skola-medel.²⁶ Arkiven i subgruppen är överrepresenterade också när det gäller denna typ av finansiering. Bland de 8 arkiv som säger att de deltagit i ett Skapande skola-projekt ingår 5 i gruppen.

Utbildningsbakgrunden hos de som arbetar med skolverksamhet vid arkiven i subgruppen är, precis som när det gäller skolsamverkande arkiv i allmänhet, högst varierande. Det tål dock att uppmärksammas att cirka hälften av alla lärarutbildade i den skolsamverkande gruppen som helhet återfinns bland de 15 arkiven i subgruppen.

När man frågar arkiven om skolverksamhetens utmaningar finns även där påtagliga skillnader mellan subgruppen och övriga skolsamverkande arkiv. Som framgår av tabellen nedan så instämmer endast två av arkiven i subgruppen med påståendet att samverkan med skolan inte är prioriterad fråga.

Tabell 6: Subgruppsanalys. Enkät svar fördelade utifrån den grad arkiven instämmer med påståendet om att samverkan med skolan inte är en prioriterad fråga. Subgruppens svar i relation till övriga skolsamverkande arkiv.

<i>Samverkan med skolan är inte en prioriterad fråga vid mitt arkiv</i>	Subgruppen (15 arkiv)	Övriga (36 arkiv)
Instämmer inte alls	12	8
Instämmer till liten del	1	6
Neutral		10
Instämmer till stor del	2	5
Instämmer helt och hållet		6
Ej svar		1

Arkiven i subgruppen uppfattar inte avsaknad av ett tydligt uppdrag från huvudman som en utmaning. De instämmer, i jämförelse med övriga skolsamverkande arkiv, i mycket lägre grad med att ekonomiska resurser utgör ett hinder. Deras tilltro till skolans kännedom om arkivet och vad det kan erbjuda, är större och de upplever i högre grad att samverkan med arkivet prioriteras från skolans sida. De är mindre benägna att se praktiska hinder för samverkan och ger i mycket liten utsträckning uttryck för att arkivpersonalen skulle sakna pedagogisk kunskap och förmåga att kommunicera med den aktuella målgruppen.

Ju fler kategorier som bryts ned och jämförs, desto tydligare framträder skillnaderna mellan de 15 arkiven i subgruppen och de övriga 36 som samverkar med skolan. De områden där skillnaderna kanske blir som allra tydligast har dock inte berörts än. Det handlar om vilka skolformer och årskurser arkiven vänder sig till och vilka verksamheter som erbjuds. Nu granskas dessa områden närmare.

Tidigare redovisades de skolformer och årskurser som de 51 skolsamverkande arkiven i dagsläget arbetar med. Av uppställningen framgick att arkiven arbetar med alla årskurser i grund- och

²⁶ Skapande skola lanserades 2008. I Skapande skola söker skolhuvudmännen varje år medel för ettåriga projekt i samarbete med fria kulturutövare eller kulturorganisationer. Eftersom relativt lite är känt om arkivens deltagande i Skapande skola-satsningen ställdes en särskild fråga kring detta. I sina svar uppgav 8 arkiv att de deltagit i Skapande skola-projekt, 38 sa att de inte deltagit medan ytterligare 5 inte kände till om de deltagit eller inte. Bland arkiv med Skapande skola-erfarenhet var 3 statliga, 1 kommunalt och 4 enskilda. I det allra flest fall har initiativet tagits av arkiv och skola gemensamt. Ibland med stöd av kulturförvaltning eller lokala ABM-samarbeten. Genomförda projekt har exempelvis handlat om läsförståelse, släktforskning och om lokalhistoria med hjälp av geocaching.

gymnasieskolan, inklusive särskolan och specialskolan. En reflektion därav var att gymnasienivån är den som i särklass flest arkiv samverkar med. Om man, istället för att se till skolsamverkande arkiv som helhet, riktar fokus mot subgruppen, framträder en ny och delvis annorlunda bild av hur arkiven arbetar mot skolan. Det visar sig att subgruppens arkiv i jämförelse med övriga 36 i den skolsamverkande gruppen har sin verksamhet mer jämnt fördelad över skolformer och årskurser. Vart och ett av de 15 arkiven arbetar också i genomsnitt med fler årskurser än arkiven i den större gruppen. Övriga 36 arkiv är helt tydligt mer ensidigt fokuserade på gymnasiet och högstadiet.

Tabell 7: Subgruppsanalys. Enkät svar fördelade utifrån årskurser och skolformer som förekommer i samverkan. Subgruppens svar i relation till övriga skolsamverkande arkiv. (flervalsalternativ)

Skolform/årskurs	Subgruppen (15 arkiv)	Övriga (36 arkiv)
Förskolan	8	1
F-3	9	8
4-6	10	7
7-9	15	17
Gymnasiet	14	31
Grundsärskolan	6	2
Gymnasiesärskolan	5	4
Specialskolan	3	2

Den bredd som subgruppen uppvisar slår inte bara igenom när det gäller vilka skolformer och årskurser som samverkan berör utan också när man ser till vilka aktiviteter som erbjuds skolan. I jämförelse med övriga arkiv erbjuder subgruppen inte bara fler aktiviteter totalt sett utan har också en större variation i sitt utbud.

Tabell 8: Subgruppsanalys. Enkät svar fördelade utifrån uppgift om aktiviteter som arrangeras för skolan. Subgruppens svar i relation till övriga skolsamverkande arkiv. (flervalsalternativ)

Aktiviteter	Subgruppen (15 arkiv)	Övriga (36 arkiv)
Visningar av lokaler och depåer	14	28
Workshops med fokus på användandet av historiska källor	14	9
Digital publicering av text och bild som kan användas av skolan	10	12
Kreativa upplägg (skapande verksamhet utifrån arkivmaterial eller liknande)	10	11
Visningar av arkivutställningar	10	9
Workshops med fokus på källkritik	13	4
Upplägg där eleverna lär sig söka i arkivets databaser	6	9
Digitala upplägg utifrån pedagogisk metod som är anpassad för klassrumsundervisning	10	5

Upplägg i samverkan med andra aktörer som exempelvis museum och/eller bibliotek	9	5
Workshop/lektionsupplägg i klassrummet	11	2
Stadsvandringar och andra typer av exkursioner	8	1
Workshops med fokus på historiebruk	7	2
Digitala utställningar	4	4
Studiebesök	0	1

Delsammanfattning

Av enkätundersökningen framgick att relativt många arkiv har erfarenhet av samverkan med skolan men att där finns en mindre grupp arkiv som förenas av vissa utmärkande drag. Arkiven i denna grupp arbetar mot fler skolformer och årskurser, erbjuder mer varierade aktiviteter, utvärderar sitt arbete och upplever i högre grad att samverkan är prioriterad vid det egna arkivet.

I nästa del av rapporten kommer mer kvalitativa resultat av enkäten att redovisas innan fokus flyttas över på skolans perspektiv och lärarnas bild av att samverka med arkiv.

3. Arkiv om skolan

Bidrag till skolans måluppfyllelse

Hur resonerar arkiven i frågan om att bidra till skolans måluppfyllelse och den skillnad de kan göra inom detta område?²⁷ Rollen som förvaltare av källor i original utgör, enligt de skolsamverkande arkiven, själva grunden till varför arkiven kan göra skillnad för skolan. ”Vi ger skolan möjlighet att använda sig av originalkällor och att arbeta med källkritik ’på riktigt’”, säger en svarsperson medan en annan på liknande sätt framhäver vinsten i att skolan får ”använda källmaterial som primärkällor och inte bara använda bearbetningar och sekundärkällor”. Många understryker på olika sätt även vikten av att eleverna inte bara får kännedom om arkivens källor utan att de också aktivt och praktiskt får använda dem. Först då blir de verkliga för eleverna. Uttrycket ”på riktigt” är på många sätt betydelsebärande. Det handlar om att förmedla insikten om att historia är ”på riktigt” och inte, som en svarsperson uttrycker det, ”en klassrumsprodukt”. Eleverna har rätt att med egna ögon se och uppleva de faktiska källorna som visar hur det var att leva förr, samtidigt som de också ges möjlighet att reflektera över vad avsaknad av källor innebär och får för konsekvenser när historia skapas.

Många arkiv lyfter just betydelsen av den senare aspekten: att vara en resurs för eleverna i deras förståelse av hur såväl historia som information i allmänhet skapas. För dessa arkiv handlar arbetet inte bara om källor till dåtiden utan om att ”knyta ihop ’då, nu och sen’”. En svarsperson vill särskilt understryka att samverkan med skolan har uppstått som ett resultat av en efterfrågan från samhället som ser arkivens potential att utrusta elever med kompetenser som verkligen behövs idag, ”inte minst vad gäller källkritik och medie- och informationskunnighet.” I en annan kommentar framhålls hur arkiven med hjälp av materialen de förvaltar och den samhällsfunktion de fyller, i stort kan bidra med grundläggande förståelse om vad som bygger ett öppet och demokratiskt samhälle.

En annan aspekt av skolverksamheten som ofta nämns är ”närhet”. Med sina breda samlingar kan arkiven ofta skraddarsy skolupplägg och anpassa dem inte bara utifrån nivå och ämne utan också utifrån den besökande skolklassens geografiska hemvist. En källa i original som säger något om den plats där jag som individ bor och verkar har, enligt utsagor från flera av svarspersonerna, stora möjligheter att väcka elevernas intresse.

Ett annat sätt, förutom geografisk förankring, att skapa närhet till källorna är att koppla dem till ett personligt öde. Det bidrar, enligt en svarsperson, till att skapa ”empati över tid och rum”...

I sina kommentarer hänvisar de skolsamverkande arkiven ofta till innehållet i skolans läroplaner och till hur de arbetar i förhållande till dessa. Läroplanen är en förordning som utfärdas av regeringen. Den innehåller dels allmänna skrivningar om skolans värdegrund, uppdrag och mål, dels kursplaner inom undervisningens olika ämnen. Nuvarande läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmen började gälla 2011 och har sedan dess delvis reviderats. Gymnasieskolans läroplan förnyades parallellt med den för grundskolan medan förskolan alltjämt lyder under en läroplan från 1998 som också var den första för denna skolform. Innan grundskolan och gymnasiet fick nya läroplaner 2011 utgick arbetet från 1994 års läroplan och det var i denna som många av de första större satsningarna på samverkan mellan arkiv och skola tog sin utgångspunkt.²⁸

I en rapport (2009) över genomförandet av ett nationellt uppdrag i arkivpedagogik konstaterade Skånes arkivförbund att det allmänna innehållet i *Läroplan för grundskolan* från 1994 visade på flera möjliga vägar till samarbeten mellan skola och arkiv. I läroplanen lyfts skolans roll i att göra eleverna medvetna om att de är bärare av och delaktiga i skapandet av ett gemensamt kulturarv. En sådan

²⁷ Samtliga citat i detta kapitel har hämtats från svaren på arkivenkäten.

²⁸ Se *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. (2011). Stockholm: Skolverket och *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna: Lpo 94 : Lpf 94*. (1994). Stockholm: Utbildningsdep.

förståelse förutsätts ge eleverna en trygg identitet som är viktig för att förstå och kunna leva sig in i andras värderingar och villkor. Arbete inom detta område hjälper också skolan att uppfylla sitt uppdrag som främjare av grundläggande demokratiska värderingar, förståelse och medmänsklighet. När det gällde historieämnet inom grundskolan så lyftes att eleverna ska ges tillfälle att arbeta med historiskt material och orientera sig i dagens informationskällor. Förmåga att bedöma och värdera källor framhölls också som en viktig del. I läroplanen för gymnasieskolan och historieämnets kursplaner fann Skånes arkivförbund på motsvarande sätt även många aspekter som talade för en samverkan med arkiven.²⁹

Utifrån ett arkiv-skola-perspektiv är skrivningarna i läroplanerna från 2011 och från 1994 kring det som gäller skolans uppdrag, värdegrund och mål, relativt likartade. Tittar man däremot på specifika kursplaner som exempelvis den i historia, så finns i 2011 års läroplan för grundskolan ett mer uttalat fokus på användande av historiska källor och förmågan att tillämpa källkritik. Historieämnet ska arbeta med att väcka elevernas nyfikenhet på historia och ge dem kunskap och förståelse på vilka sätt historiskt källmaterial kan ge oss information om det förflutna. Eleverna ska få förståelse för hur historia används i samhälle och vardagsliv samt förutsättningar att ”ställa frågor till och värdera källor som ligger till grund för historisk kunskap”. I kursplanen för historieämnet i gymnasieskolan nämns även arkiv i betydelsen ”arkivmaterial”, som ett specifikt exempel.³⁰

Sammanfattningsvis kan man konstatera att arkivens relevans i förhållande till skolan stärktes i och med införandet av de nya läroplanerna 2011.

Utifrån enkätsvaren framstår många skolsamverkande arkiv som väl insatta i och aktivt arbetande med skolans läroplaner, vilket inte minst märks på hur frekvent uppgifter om läroplansarbete förekommer i kommentarsfälten. Få av svarspersonerna uttrycker några bestämda åsikter kring läroplansarbetet men många konstaterar att en anpassning till läroplanerna är nödvändig om man vill arbeta mot skolorna.³¹ Denna medvetenhet finns hos svars personer från arkiv med olika organisatorisk hemvist och kommer till uttryck på likartade sätt i kommentarerna. Lärarna ”vill inte gärna få in något som inte finns i läroplan”, säger exempelvis en anställd vid ett stads- och kommunarkiv. En svars person som arbetar vid ett statligt arkiv beskriver detta på liknande sätt. ”Vi jobbar målgruppsanpassat och utifrån läroplanen, nästan ett måste idag för att nå skolan.” Ett tredje exempel kommer från en anställd vid ett enskilt arkiv. ”Är det skolorna man vill nå måste man uppfylla något/några av de mål som gäller i läroplaner/kurser. Det finns inte utrymme i skolan för att göra studiebesök som inte har ett tydligt syfte/mål, det är vår erfarenhet.”

Svars personerna framhåller alltså ofta att måluppfyllelse går först för skolan och flera beskriver hur arkivens roll därmed blir att öka måluppfyllelsen för eleverna och hjälpa lärarna genomföra moment i kursplanerna. I enkäten finns också en utbredd medvetenhet om lärares stressade situation vilket ställer krav på arkiven att vara anpassningsbara och flexibla i sitt förhållningssätt till skolan. Det beskrivs exempelvis hur lektionsupplägg måste vara praktiska och enkla samt gärna digitalt lättåtkomliga för att svara upp mot förutsättningarna i en pressad lärares vardag. En respondent beskriver det från arkivens sida också som svårt och tidskrävande att slå sig in i skolan och konkurrera med all annan verksamhet som också vill ha del av skolans tid och uppmärksamhet.

²⁹ Skånes arkivförbund (2009) s. 18-19

³⁰ Se Lpo 94, Lgr 11, Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011 (2011). Stockholm: Skolverket. Se även diskussionen om läroplanerna och skillnaderna dem emellan i Sjöberg, Karin (2016) Från silverfisk till arkivdetektiv. Arkiven – en resurs för skolan i Hosar et al (red) #Arkivdag. Relevans, medvirking, dialog, ABM-media: Oslo

³¹ I sin masteruppsats i arkivvetenskap från 2017 undersökte Johanna Anderssons, utifrån intervjuer med anställda vid tre arkiv i Uppsala, kontakten mellan arkiv och skola. Andersson fann att arkiven bedrev ett aktivt läroplansarbete och alltid med källkritik i fokus. Den stora viljan till trots så påverkades samarbetet till stor del av stress och resursbrist. Andersson, Johanna (2017) Arkivet - en resurs för skolan? En arkivpedagogisk studie utifrån arkivens samarbete med skolan. Institutionen för ABM. Uppsatser inom arkivvetenskap: Uppsala

Arkiven lägger dock sällan några särskilda värderingar i sina kommentarer kring läroplansarbetet utan ser ofta på sin roll med den typ av krasshet som kännetecknar följande kommentar. ”Arkiv och arkivpedagogik måste ses som något som kan underlätta undervisningen eller bocka av punkter i läroplanen annars finns det ingen mening för skolan och lärare att samarbeta med arkiven.” Synpunkten att anpassning till läroplanerna skulle utgöra ett direkt hinder för skolsamverkan förekommer emellertid inte. Det närmaste man kommer en sådan synpunkt är kommentaren från ett arkiv som, på frågan huruvida skolsamverkan kan inverka negativt på arkivet i stort, uttrycker: ”vi kan känna oss styrda av deras mål, då vi i många fall kan vilja få bestämma själva vad som skulle vara intressant att plocka fram ur arkiven.” Ett arkiv skriver också att när man inom arkivet haft pedagoger med lärarutbildning anställda så har mycket energi lagts på att uppfylla skolans mål ”ibland kanske mest skolans än arkivets...”

De flesta arkiv verkar dock se på skolans läroplaner mer som en möjlighet och en öppning för arkiven än som en belastning. Flera uttrycker att de med lätthet kan knyta an till målen i lgr 11. En respondent skriver att ”[d]et är enkelt för oss att koppla vårt material till läroplan, samt till såväl historiebruk som källkritik, etc.” Ett annat arkiv uttrycker en likartad hållning. ”Tack vare våra breda samlingar bidrar vi till läroplanens mål gällande källkritiska insikter. Här ges också möjlighet att utforma pedagogiska upplägg som leder till förståelse för den historiska samhällsutvecklingen.”

I kommentarerna blir det tydligt att många arkiv i undersökningen anstränger sig för att koppla existerande skolprogram till läroplanerna. De utgår ofta direkt ifrån dem i utvecklingen av nya program. Ett arkiv beskriver hur det i sin kommunikation kring skolprogrammen tydliggör för lärarna vilka mål i läroplanen de syftar mot. En annan svarsperson skriver: ”[v]åra skolprogram är menade och skapade för att uppfylla läroplanens olika mål. Främst inom historia och där vi kompletterar med lokalhistoria på ett sätt som skolan sällan kan [...]” Ett enskilt arkiv beskriver att man i samband med införandet av lgr 11 hade gemensamma träffar med hundratals lärare för att informera om innehållet i arkivets utbud för skolan och på vilka sätt det knöt an till den nya läroplanen.

I ovanstående kommentarer förekommer olika exempel på hur arkiven arbetar med läroplanernas mål. Här pekar många av svarspersonerna på möjligheten för eleverna att möta och använda primära källor, öva sig i källkritiskt tänkande men också överföring av och medvetenhet kring kulturarv. Flera lyfter bredden i samlingarna som en tillgång. Själva bredden i materialet gör det möjligt att skapa pedagogiska upplägg som är anpassade till olika målgrupper och mål i läroplanerna.

Marknadsföringen till skolan

Hur gör arkiven för att nå ut med sina erbjudanden till skolan? En tidigare lärare som relativt nyligt börjat arbeta som arkivpedagog menar att för skolan ”finns arkiv sällan med som en tänkbar samarbetspartner. Arkiven i sig är inte heller lika lättillgängliga som bibliotek och både elever och lärare har liten kännedom om arkiv och vad de kan tillföra.”

För att skola och arkiv ska mötas krävs att lärare känner till och förstår vad arkiven kan erbjuda och på vilket sätt detta är relevant för just deras elever. Bland arkiven i undersökningen är den vanligaste formen av marknadsföring digitala och analoga utskick till skolor och lärare. Lika vanligt är det att lägga ut information på egen webb. Marknadsföring via sociala medier förekommer också relativt frekvent. Andra former för informationsspridning som förekommer undantagsvis är fortbildningsdagar för lärare och spridning av information via olika typer av skolportaler. Information sprids också ”muntligen” eller via personliga kontakter samt genom upprätthållande av redan existerande kontakter och nätverk.

Ett återkommande tema i enkätundersökningen är att arkiv, från olika delar av sektorn, vittnar om hur de medvetet väljer bort att marknadsföra sig eftersom det skulle innebära ett större tryck från skolan än de utifrån tillgängliga resurser anser sig klara av. Nedanstående är exempel på kommentarer från arkiv med olika huvudmän som alla visar på denna tendens. Utifrån frekvensen av kommentarer av detta slag kan man sluta sig till att denna företeelse är ett genomgående problem för de skolsamverkande arkiven. Nedan följer ett par exempel.

Regionarkiv - ”Vi har upparbetad kontakt med skolan. Om vi skulle marknadsföra oss så har vi tyvärr inte resurser för att hinna med att hjälpa de elever som vill använda sig av arkiven.”

Statligt arkiv - ”Vi har haft begränsade resurser för att kunna ta emot fler klasser så vi har varit försiktiga med att marknadsföra oss.”

Kommun/stadsarkiv - ”Skulle ’alla’ komma, skulle vi dock inte ha resurser att ta emot, då tiden för arbete med skolor konkurrerar med alla andra uppgifter arkivet har. Av detta skäl har vi inte heller gjort några större ’driver’ med erbjudande till alla skolor.”

Enskilt arkiv - ”Vi har fått ett ekonomiskt tillskott men kraven på publik/pedagogisk verksamhet har ökat i högre grad än vi har tillförts resurser.”

För att inte hamna i ett läge där man måste säga nej till skolor så verkar många arkiv vända sig till samma skolor eller samma nätverk av lärare, år efter år. Så på frågan om hur man marknadsför sig svarar ett enskilt arkiv ”Inte så aktivt. Det vanligaste är att lärare för vidare info om oss sinsemellan. Men i bland kommer det nya.” Andra beskriver att när skolarbetet är etablerat så sprider sig informationen av sig självt utan större ansträngning från arkivets sida. En respondent uttrycker det med orden ”[s]kolor kommer gärna tillbaka när man fått dem ’på kroken’.”

På liknande sätt som med marknadsföringen beskriver en respondent från ett enskilt arkiv varför man inte satsat på fortbildningsdagar för lärare:

Det är väl något vi gärna skulle vilja göra i framtiden och gärna och naturligt för oss, tillsammans med museets arkiv- och museipedagoger. Så i framtiden gärna så... Men idag och ett tag framöver kommer vi inte ha personal i den mängd att vi har möjlighet att lägga på sådana dagar. Det kräver ju även mer arbetstid att sen ta hand om den ökade mängd bokningar som sådana dagar kan ge (i och för sig trevliga problem... om än lite svårlösta då vi inte har så stor budget).

Arkivens behov av stöd

Vad behövs för att utveckla skolverksamheten? Arkiven har uttryckligen tillfrågats om vilken typ av stöd som är viktigast för att underlätta och utveckla existerande samverkan med skolan. De har besvarat genom att ta ställning till olika påståenden men också med egna ord. I frågor med givna svarsalternativ likställs tre förutsättningar i betydelse: ökat grundanslag för skolverksamhet, mer samverkan mellan arkiv kring frågor som rör skolverksamhet och hjälp med tekniska lösningar för digital publicering av upplägg för skolan.

I de skriftliga kommentarerna lyfts i synnerhet det som rör ökade personella resurser och stöd till utveckling av digitala resurser. Ett enskilt arkiv menar att insatser av det senare slaget eller ”[r]iktade medel för utveckling av digitala utbildningsmaterial skulle ge mer direkt utdelning.” Ett kommunalt arkiv skriver: ”Vi skulle behöva bli bättre på och ha mer tid till att göra webbfilmer, poddar eller annat kompletterande material, för alla dem som vi inte kan besöka eller som inte kan komma till oss.” En annan svarsperson framhåller att arkivet ständigt arbetar med utvecklingsfrågor men att den digitala biten är tung, såväl kostnads- som kompetensmässigt. För att hjälpa och stötta utvecklingen av digital pedagogik lokalt skulle det vara bra med ett nationellt digitalt pedagogiskt forum för utbyte av metoder och erfarenheter.

I enkätsvaren ställs arkivens pedagogiska verksamhet ytterst sällan mot museernas. Museer nämns endast undantagsvis och då framförallt som parter i samarbetsprojekt mellan arkiv och museum. I två fall då museer diskuteras mer generellt går arkivens kommentarer delvis stick i stäv med varandra. Där en respondent uttrycker på följande sätt vad arkiven behöver: ”[a]rkivpedagogiken är i sin linda. Vi har mycket att lära oss från museerna.” så skriver en annan ”metodutveckling och hjälp med digitala verktyg, förståelse för att arkivverksamhet är en särskild verksamhet som inte är utbytbar mot museiverksamhet”.

Synergieffekter och förändring över tid

Av 51 skolsamverkande arkiv säger 31 att verksamheten har ökat under den senaste tioårsperioden, 4 uppger att den minskat och 12 att den varit konstant. Bland svarspersonerna kan 4 inte besvara frågan, kanske därför att det inte haft skolverksamhet under så lång tid som tio år.

Ett statligt arkiv beskriver hur utvecklingen under den senaste tioårsperioden har gått ifrån att ta emot grupper för studiebesök på allmänt hållna visningar till att skapa upplägg som är helt anpassad för och inriktad mot en särskild målgrupp och där läroplanens mål tagits i beaktande. Även andra arkiv beskriver hur metoderna utvecklats under den senaste tioårsperioden och att antalet fysiska skolbesök också ökat. Någon beskriver det som att de arbetar mer ”genomtänkt och planerat” någon uttrycker det som att man arbetar ”tätt med skolor och utformar skraddarsydda upplägg för dem”. Flera nämner också att de skapat digitala klassrum eller webbresurser med digitiserade arkivhandlingar och uppgifter. Ett enskilt arkiv sammanfattar utvecklingen på följande sätt: ”Har haft utbud för skolan i många år, men ökat under de senaste tio åren då arkivet anställt en pedagog, fått resurser till det i vårt anslag från regionen, ökat antalet elevgrupper, tillfört digitala uppgifter via vår hemsida, gjort uppsökande verksamhet i ett antal skolor.”

Den kvantitativa utvecklingen beskrivs också i svaren. Ett arkiv som hade en begränsad publik verksamhet för tio år sedan tar idag emot över 1000 elever per år. Vid ett annat arkiv tog ledningsgruppen beslut om att fördubbla besökstalet och i samband med detta anställdes för första gången en arkivpedagog. Den tydliga satsningen på publik verksamhet och visningar anpassade efter skolans behov gav resultat och antalet besök ökar nu stadigt. En representant från ett enskilt arkiv beskriver att så fort man investerar mer tid i arkivpedagogik så ökar antalet elevbesök. Samtidigt, skriver samma person, ”finns en maxgräns för hur många elever en pedagog mäktar ta emot. Men ökar man resursen ökar antalet elever.”

Det är rimligt att anta att skolverksamheten på ett eller annat sätt ger genklang i arkivverksamheten i stort. Av frågan om arbetet med skolan fått konsekvenser, positiva eller negativa för arbetet vid arkivet på ett generellt plan framgår att skolverksamheten ofta ställs emot övrig verksamhet eller det man ibland i svaren beskriver som ”traditionella” eller ”ordinarie” uppgifter för ett arkiv. Samma situation beskrevs tidigare i den här rapporten med hänvisning till kommentaren från den chef som uttryckte att hen kommer ”slåss för min arkivpedagog så långt det går.” Att skolverksamheten ofta anses som något avsidet men också att chefskapet spelar roll för dess existens bekräftas även av en annan utsaga där respondenter skriver: ”Jag har även en mycket bra chef [...] som ser vikten i skolverksamheten och därför avvarar pengar till detta.”

Flera beskriver att det initialt funnits motstånd eller missnöje inom den egna personalgruppen men att detta, med tiden, kunnat övervinnas. Så skriver exempelvis ett enskilt arkiv att skolverksamheten gjort det mer tydligt för alla anställda att tillgängliggörande är mer än att bara ordna och förteckna. En person skriver att det publika arbetet bidragit till att arkivet som helhet börjat fokusera mer på användandet av källor där hela personalen engagerats på ett positivt sätt. Samtidigt säger samma svarsperson att den publika och pedagogiska verksamheten ökat mer än den tillförts resurser vilket riskerar att slå tillbaka på traditionella uppgifter som att samla, ordna och vårda. På liknande sätt

skriver en annan person att skolverksamheten tar tid från ”ordinarie” arbete men att det samtidigt innebär att arkivet blir synliggjort.

Hela programverksamheten, där också skolan ingår, bidrar till ett ökat användande av arkivmaterialet, anser en respondent. Samtidigt skapar nya besöksgrupper som inte alltid är lika tysta och försynta som övriga ibland en del oro internt bland kollegor som upplever skolbesöken som störande. Här påpekar dock svarspersonen att detta är något som blivit bättre med åren allteftersom skolklasserna blivit ett återkommande inslag. Elevbesöken kan också sätta tillgänglighet i fokus på ett mycket bredare plan och en person beskriver att samarbetet med skolan har gjort att hela tillgängligheten ses över: fysisk tillgänglighet, allmänt bemötande och tilltal i skrift samt övrig programverksamhet. Även om arbetet från början utgår från skolan är detta något som i slutändan kommer alla arkivets användare till del.

Långtifrån alla skolsamverkande arkiv i enkäten arbetar dock i en miljö som präglas av oenighet kring skolverksamheten och en person skriver exempelvis ” Vi känner alla stolthet för vår arkivpedagogik och alla tycker att det är viktigt.”

Vissa arkiv tar steget mot tjänster där man arbetar uteslutande med pedagogik. Detta kan avhjälpa en situation där arbetsuppgifter och verksamheter ställs mot varandra, vilket också som följande svarsperson vittnar om. ”Jag har inte varit med så länge, men bara att vi fått rena pedagogtjänster gör ju att vi kan ha ett riktat fokus. Vår arbetstid ska läggas på detta, inget annat blir lidande när vi tar emot grupperna. Det är det andra arkiv som vittnar om är en svår balansgång.”

Som framgått nämner flera svarspersoner både negativa och positiva effekter men framhåller ofta att de positiva överväger stort och att skolverksamheten och det publika arbetet får synergieffekter för arbetet på hela arkivet. En person anställd vid ett kommunalt arkiv skriver

Att följa med samhällets förändring och hitta nya roller i dagens informationssamhälle är en nödvändig resa som alla arkiv förr eller senare behöver göra. Den utåtriktade och förvaltande verksamheten hör ihop och den utåtriktade verksamheten skapar en djupare förståelse för varför det är viktigt att bevara information. I slutändan gynnar detta arbete hela arkivverksamheten.

Ett enskilt arkiv resonerar på ett liknande sätt kring det faktum att skolsamarbetet skapar förståelse kring arkivens roll och värde. Svarspersonen menar att samarbetet tvingar, i positiv bemärkelse, hela verksamheten att bli tydligare. Om unga människor ska ha en chans att förstå arkivens funktion och värde måste de som representerar arkiven själva vara medvetna om och kunna formulera sin roll i samhället. Även andra svarspersoner menar att den interna kännedomen om de egna arkiven ökar och att det skapar fler användningsområden för materialet.

Delsammanfattning

Arkiven anser att de gör skillnad för skolan på en rad olika sätt, till exempel genom att låta eleverna arbeta med källor och källkritik ”på riktigt”. Många understryker särskilt hur viktigt det är att eleverna inte bara får kännedom om materialet utan med egna ögon ser, upplever, reflekterar kring och arbetar med de faktiska källorna. Flera framhåller även att arkiven med hjälp av materialen de förvaltar och den samhällsfunktion de fyller, kan bidra med grundläggande förståelse om vad som bygger ett öppet och demokratiskt samhälle. Många, om än inte alla, av de skolsamverkande arkiven är väl förtrogna med skolans läroplaner och anpassar sitt utbud därefter.

Även om arkiven ser med tillförsikt på den roll den kan spela för skolan saknas inte problem. Resursbrist och konkurrens från andra arbetsområden inom arkivverksamheten utmålas som tydliga hot. Arkiv av alla olika slag vittnar också om att de medvetet låter bli att marknadsföra sina erbjudanden mot skolan av rädsla att efterfrågan ska bli för stor.

Härnäst undersöks hur den bild arkiven målar upp av skolan överensstämmer med hur skolan ser på arkiven och deras möjligheter att bidra till målfyllelse för eleverna.

4. Skolan om arkiv

I föregående kapitel berättade arkiv om hur de ser på sitt bidrag till skolans värld och möjligheterna att göra skillnad för eleverna. I den här delen är det istället lärarna som kommer till tals. Det är viktigt att komma ihåg att lärarnas och skolans syn på arkiven inte blivit föremål för en lika omfattande undersökning som den beträffande arkivens syn på och samverkan med skolan. Som nämndes inledningsvis är arkiv och skola ett område som mycket sällan berörts inom forskning och detta gäller särskilt lärarnas upplevelser av att använda arkiv som en del i undervisningen.

Olika typer av källor har använts för att fånga hur lärare ser på arkiven. Först redovisas resultatet av en kvantitativ studie som genomförts av Riksantikvarieämbetet. Därefter beskrivs utfallet av olika kvalitativa undersökningar.

Riksantikvarieämbetets lärarenkät

Inom ramen för Riksantikvarieämbetets regeringsuppdrag genomfördes 2019, med hjälp av SCB, en undersökning av lärares användning av kulturarvsinstitutioner och då framförallt det som rör museer.³² Tre frågor i enkäten handlade dock uteslutande om hur arkiven används. Undersökningen besvarades av cirka 1900 lärare och förskollärare och kan därmed ge en bra indikation på skolans generella kännedom och användning av arkiv.

En av frågorna enkäten tog upp avsåg lärarnas kunskap om arkiv i närområdet. Frågan lød: känner du till något arkiv i närheten av skolan/förskolan?³³ Av svaren i lärargruppen som helhet framgick att tre fjärdedelar av lärarna, 75 procent, inte kände till något närliggande arkiv. Inom denna grupp föreligger dock stora skillnader och skolform, ämne, yrkesverksamma påverkar tydligt hur man har svarat. Allra störst blir skillnaderna om man jämför kännedom om arkiv bland lärare i olika skolformer. Bland förskollärare var kännedomen minst. Här svarade 87 procent nej på frågan om de känner till något närliggande arkiv vilket kan jämföras med gymnasielärarna där motsvarande siffra var 59 procent. Skillnaderna var också stora om svaren grupperades utifrån antal aktiva år som lärare/förskollärare: ju färre yrkesverksamma år inom läraryrket, desto lägre var kännedomen bland svarspersonerna. Om man bortser från gruppen förskollärare och ser endast till lärare och deras olika ämnesområden så var kännedomen om arkiv högst bland lärare i SO-ämnena, (62 procent) och minst bland lärare i NO-ämnena (24 procent). Var i landet lärare och förskollärare bor har liten betydelse för hur svaren fördelade sig även om det kan noteras att man i större städer och de tre storstadsregionerna har något högre kännedom om närliggande arkiv.

I lärarenkäten svarade lärarna också på frågan om de besökt eller på annat sätt använt material från ett arkiv de senaste två åren.³⁴ På frågan fanns tre svarsalternativ: ”Ja, endast genom besök”, ”Ja, endast digitalt” och ”Ja, både genom besök och digitalt”. Om relativt få av lärarna känner till ett närliggande arkiv så är det ännu färre som nyligen använt material från arkiv i undervisningen. Här svarade 3 procent att de besökt ett arkiv, 5 procent att de använt digitalt material och 1 procent att de både besökt och använt digitalt material. Då andelen som använt material är så pass liten är det inte värt att analysera dessa data utifrån fler faktorer. Däremot kan det vara värt att nämna att lärare i svenska är de som allra oftast besökt arkiv (8 procent). Ser man till regionala skillnader så är besöken mer frekventa bland lärare i storstäder (8 procent att jämföra med 2 procent i större städer och 3 procent i övriga landet). Den grupp som ligger i topp när det gäller användningen av digitalt material är SO-lärarna, bland dem uppger 16 procent att de använt digitalt material. Precis som när det gäller fysiska besök så använder storstadslärarna också arkivens digitala resurser mer frekvent än lärare i övriga landet (12 procent av storstadslärarna i jämförelse med 3 procent för lärare i övriga landet).

³² Riksantikvarieämbetets enkät *Lärares museibesök*

³³ *Lärares museibesök*, fråga 19.

³⁴ *Lärares museibesök*, fråga 20.

Den sista ”arkivfrågan” i lärarenkäten handlade om huruvida lärarna ansåg att användandet av arkivens utbud bidrog till att uppfylla målen och kunskapskraven i läroplanen.³⁵ Här måste man påminna sig om att endast en liten andel av de som besvarade enkäten hade någon form av erfarenhet av att använda arkivmaterial och att svaren på den sista frågan därför inte omfattade alla som besvarade enkäten. Bland den mindre gruppen svarade dock 65 procent ”ja”, 17 procent ”nej” medan övriga inte lämnade något svar. Tendensen i svaren är att ju längre tid man arbetat som lärare desto större relevans anser man att arkivmaterialet har när det gäller att uppfylla läroplanens mål och kunskapskrav. Ser man till skolformer och årskurser så är det vanligast att gymnasielärare framhåller arkivens utbud som relevant i förhållande till läroplanen (87 procent). I förhållande till ämne svarar lärare i svenska och SO oftast ”ja” på frågan om måluppfyllelse (81 procent).

Övriga kvalitativa källor

Riksantikvarieämbetets stora enkät är viktig för den här studien eftersom den ger helt ny kunskap om lärares generella kännedom om och användning av arkiv. Resultatet av enkätens ”arkivfrågor” tydliggör samtidigt att det inte går att ta sig an arkiv som undersökningsobjekt på samma sätt som forskare gör när de exempelvis undersöker hur lärare förhåller sig till och använder museer. De flesta lärare har erfarenheter från och uppfattningar om museer och kan tänka sig in i vad undervisning baserat på museer och deras material skulle kunna vara. Med tanke på den relativt låga graden av kännedom och användning av arkiv bland lärare generellt blir det inte relevant att fråga alla lärare om vad de tror att samverkan med arkiv skulle kunna ge. Hur ska de kunna förstå sig och diskutera värdet av något de vet mycket lite om och saknar personlig erfarenhet av?

För att fördjupa resultatet av Riksantikvarieämbetets enkät har vi därför, istället för att fråga slumpmässigt utvalda lärare om hur de ser på möjligheterna till samverkan mellan arkiv och skolan, valt att vända oss direkt till lärare som har erfarenhet av densamma. Detta har skett i flera steg och i olika former. Riksantikvarieämbetet har under 2019 genomfört fem intervjuer med lärare som nyligen gjort ett arkivbesök inom ramen för sin undervisning. I ett deluppdrag till regeringsuppdraget genomfördes även en workshop med lärare där fokus låg på deras användning av kulturarvsinstitutionernas digitala material. Slutligen genomförde också Riksarkivet med hjälp av Arkivpedagogiskt forum en minienkät där lärare som under det senaste året besökt ett arkiv fick svara på frågor som framför allt rör möjligheterna för arkiv att bidra till skolans måluppfyllelse och hur detta arbete kan utvecklas.³⁶ Där Riksantikvarieämbetets enkät med hjälp av SCB samlade statistisk data som baseras på närmare 1900 lärares svar så rör vi oss, när det gäller kvalitativ data, med ett underlag som bygger på ett litet antal lärares utsagor. Beroende på hur man räknar omfattar det rösterna från cirka 20 personer.³⁷ Om vi i dagsläget vet mycket lite om hur arkiv ser på sin skolsamverkan så vet vi ännu mindre om hur den värderas av lärare. Trots ett relativt litet kvalitativt underlag så är därför den samlade informationen från de olika delstudierna viktig som en första byggsten i förståelsen av hur lärare ser på arkivens roll och betydelse för undervisningen. Nedan diskuteras det kvalitativa resultatet från alla delstudierna tillsammans.

Hur lärarna fått kännedom om arkivet

Som framgick i resultatet av Riksantikvarieämbetets enkät känner de flesta lärare inte till något närliggande arkiv. Det gör det relevant att ta reda på hur de som använder arkiven blev uppmärksammade på att arkiven och deras erbjudande till skolan.

³⁵ *Lärares museibesök*, fråga 21.

³⁶ Minienkätens frågor till lärarna redovisas i Bilaga 6.

³⁷ Fem lärare intervjuades av RAÄ, fyra lärare deltog i workshopen och tolv lärare besvarade minienkäten.

Några lärare beskriver hur de fått erbjudanden om besök via direkta utskick från arkiven. Flera beskriver dock hur de blivit uppmärksammade på arkivet mer av en slump, till exempel via privata kontakter. En lärare berättar hur hon blev tipsad av en bekant till sin son som via praktikplats under förskolläraryrket hade gjort ett besök på arkivet.³⁸ En annan lärare berättar hur hon ”råkade” hitta ett erbjudande om arkivbesök och att hon dessförinnan inte hade en aning om att arkivet i fråga tog emot skolklasser. Samma lärare säger dock att när man väl har fått kontakt med arkivet så är det lätt att upprätthålla den.³⁹

För andra är kontakten mer resultatet av ett långvarigt personligt intresse: ”Jag har ’alltid’ känt till arkivet”, skriver en lärare medan en annan beskriver hur personlig nyfikenhet tog överhanden: ”tog kontakt pga min nyfikenhet med frågan om de kunde visa lite gamla kartor för mina elever i samband med att vi läser kartgeografi. Fick ett MYCKET positivt bemötande”.⁴⁰ Enstaka personer uppger att de fått kännedom om arkiv redan under utbildningen. En respondent uppger att en handledare tog med henne och hennes studiekamrater till ett arkiv i stockholmsområdet. ”Jag blev såld!”⁴¹ Ytterligare en lärare svarar att hon kommit i kontakt med arkiv redan under sin högskoleutbildning.⁴²

På frågan om arkiven borde marknadsföra sig bättre svarar en förskollärare att hon själv har gjort jättemycket reklam efter sitt besök. Samtidigt har hon fått intryck av att arkivet kanske inte vill ha så många studiebesök.⁴³ En person svarar att ”det är en väldigt bra resurs” som kanske borde marknadsföras mer. Hon menar att arkivet (som hon brukar besöka) kanske borde utöka sin kontakt mot skolorna, att lärarna skulle vara villiga att hjälpa till och att ett sådant samarbete vore bra.⁴⁴

Hur lärarna använder arkiv

En av lärarna menar att man kan tänka sig två angreppssätt gentemot arkiven. Dels kan man komma dit med en öppen inställning och ambition att lära sig mer om arkiv i allmänhet, dels kan man sikta på att få helt specifika kunskaper om arkiv. Samma lärare skriver att hennes elever, inom ramen för kursen historia 2 använder källorna helt på egen hand, ”gör källkritiska analyser och reflekterar över källornas användbarhet”. Tanken från lärarens sida är att inspirera eleverna att använda primärkällor och att arbeta lite som historiker gör.⁴⁵

Riksantikvarieämbetets djupintervjuer med lärare liksom deras lärarworkshop kring digitalt material lyfte båda frågan hur man ser på det digitala materialet i relation till besök vid kulturinstitutioner. Av svaren och diskussionerna i workshopen framgår att det digitala materialet framförallt ses som ett komplement till besök, som ett bra sätt att förbereda sig eller arbeta vidare med ett särskilt tema.⁴⁶ I djupintervjuerna säger en av lärarna att det är ”bäst att gå dit [till arkiven, förf. anm], men även om någon är sjuk så kan man använda materialet”.⁴⁷ En annan lärare kommenterar att det man mister digitalt är ”känslan det ger att fysiskt gå ner i arkivet” och att eleverna också uppskattar att komma ut från skolan.⁴⁸

Bidrag till skolans måluppfyllelse

Varför väljer dessa lärare att använda arkiv i sin undervisning och hur anser de att det bidrar till elevernas måluppfyllelse? Vanligt är att lärarna betonar möjligheten att få ta del av, arbeta med och

³⁸ Djupintervju 1.

³⁹ Djupintervju 3.

⁴⁰ Båda citaten är hämtade ur minienkäten.

⁴¹ Djupintervju 4.

⁴² Minienkät

⁴³ Djupintervju 1.

⁴⁴ Djupintervju 3.

⁴⁵ Djupintervju 4.

⁴⁶ Lärarworkshop vid Riksantikvarieämbetet den 29 april 2019.

⁴⁷ Djupintervju 2.

⁴⁸ Djupintervju 3.

diskutera originalhandlingar oavsett tema.⁴⁹ En lärare uttrycker betydelsen av detta mer utförligt.

”För mig, för min del handlar det om att komma nära historien utan att den är bearbetad av någon. Det får man inte på ett museum eller genom litteratur eller film. Den är skapad för att uppnå en viss atmosfär, stämning, eller syfte. När man går till arkivet får man kontakt med det förflutna ofiltrerat. Och det får man ingen annanstans.”⁵⁰

På liknande sätt menar en annan lärare att arkiven ger förståelse för historien och att historia blir ”på riktigt” när man kommer till ett arkiv.⁵¹ Arkiven hjälper till med förståelse vad historieämnet är i ett samhälleligt perspektiv och att detta ger ett djup som inte går att få på något annat sätt. Besöken på arkiven kan relateras till alla kunskapskrav och då framförallt till det som rör källkritik.⁵²

Överlag är källkritiken det som kanske framförallt framhålls när lärarna mer konkret ska definiera på vilket sätt arkiven bidrar till måluppfyllelsen.⁵³ En lärare säger exempelvis: ”Eleverna har arbetat med konkreta uppgifter kopplade till källkritik och historiebok. Ovärderligt i historiekurserna på gymnasiet”.⁵⁴ Där finns även flera exempel på lärare som nämner betydelsen av att arkivens lokala förankring och att de dokument och de upplägg man får ta del av skildrar den egna platsens historia. En lärare i Uppsala beskriver vad arkivbesöket ger utöver den vanliga klassrumsundervisningen: ”framförallt viktiga dokument. Vi har källböcker som vi kan använda där vi har texter framförallt. Med det här är äkta dokument. Just det att man är i arkivet blir lite speciellt. Just det att man är i Uppsala.”⁵⁵ Arkivarierna är duktiga.” Arkivpassen, säger ännu en lärare: ”hjälp till att förklara det abstrakta på ett enkelt sätt.”⁵⁶

Utöver det som nämnts ovan lyfter flera lärare också värdet i att besöka och få kännedom om arkivet som samhällsinstitution. Några vill utveckla och fördjupa denna del av lärandet och skapa särskilda upplägg med inriktning mot arkivens roll i samhället, även som en del av förberedelsen inför ett besök där inriktningen skulle vara varför arkiv finns, hur de är uppbyggda, fungerar, vad man kan finna där och hur man beställer fram det.⁵⁷ En lärare säger apropå arkivens roll i samhället att ”för mig som lärare är det bra att eleverna har varit på arkivet för att de ska få veta att det finns”.⁵⁸ Där finns i det samlade materialet flera lärare som uttrycker detta på likartade sätt.

På frågan om hur arkiven kan arbeta för att bli än mer relevanta i relation till skolans måluppfyllelse uttrycker en lärare att det handlar om att fortsätta ta fram material som är lättillgängligt digitalt men samtidigt fortsätta bjuda in skolan till det fysiska arkivet. Som förslag säger denna lärare att arkiven kanske kunde ”fokusera specifikt på några av de kunskapskrav som elever ofta har problem att klara...”⁵⁹

Vad lärarna saknar hos arkiven

Lärarna som ingår i undersökningen är överlag mycket nöjda med vad arkiven erbjuder i dagsläget men kommentarer kring förbättringar saknas inte. Den vanligaste synpunkten på vad som kan förbättras gäller handledningar inför besöket och vissa lärare nämner även material att arbeta vidare

⁴⁹ Se svaren på minienkäten men även djupintervjuerna generellt.

⁵⁰ Djupintervju 4.

⁵¹ ”Viktigt att se arkiv för att få en förståelse för historien, historia blir ”på riktigt” på arkiv, säger till exempel en lärare i Minienkäten.

⁵² Djupintervju 4.

⁵³ Se svaren på minienkäten men även djupintervjuerna generellt.

⁵⁴ Minienkäten.

⁵⁵ Djupintervju 2.

⁵⁶ Minienkäten.

⁵⁷ Minienkäten.

⁵⁸ Djupintervju 3.

⁵⁹ Minienkäten.

med i efterhand.⁶⁰ Det behövs egentligen inget komplicerat, menar en lärare. Det räcker med information om vilka förkunskaper som krävs för att tillgodogöra sig ett visst upplägg med fokus på betydelsebärande begrepp och teman. ”Vi behöver ingen lektionsplanering”, säger en lärare som däremot tycker att det vore bra att veta mer om innehållet inför ett besök så att eleverna kan förbereda sig och få ut så mycket som möjligt av arkivbesöket.⁶¹

En gymnasielärare i historia vill att arkiven tar fram fler teman som gör att även andra ämnenkursmål kan nås. Samma lärare beskriver hur det för ämnet historia, från arkivets sida, ”redan finns uppgifter på nätet och uppgifter när vi kommer på besök.”⁶² I likhet med denna lärare uttrycker de flesta i undersökningen att det mest givande för eleverna är att praktiskt få använda materialet. Lärarna ser därför inte lika positivt på besök av typen ”visning” eller besök som ensidigt syftar till att inspirera.⁶³ En lärare säger till exempel att hon efter två arkivbesök saknade lite mer konkreta uppslag från arkivets sida beträffande hur eleverna skulle kunna gå vidare och använda materialet (i detta fall undervisade läraren i estetiska ämnen).⁶⁴ En annan lärare som hade deltagit i ett besök av typen ”visning” beskriver hur eleverna var intresserade men inte framförallt av att passivt lyssna utan av att själva aktivt få delta. En förskollärare framhåller hur skickliga arkivpedagogerna var på att ”hålla gruppen i sin hand”. De hjälpte barnen att lösa uppgifter men hjälpen kom i form av ledtrådar och inte för snabbt, vilket enligt läraren var ”väldigt bra”. Arkivpedagogerna beskrivs av denna lärare även som skickliga på att höja nivån och ha höga förväntningar på barnen samtidigt som de var lyhörda och kunde anpassa nivån efter behov.⁶⁵

Precis som nyss nämnda lärare indikerar så räcker inte ett välgenomtänkt koncept för att resultatet ska bli lyckat. Pedagogisk skicklighet och förståelse för skolan är viktigt. De flesta respondenter i våra delundersökningar säger uttryckligen att den personal de mött vid sina arkivbesök varit bra eller mycket bra men alla är inte helt nöjda. En lärare, som vid flera tillfällen besökt samma arkiv, jämför nivån av pedagogisk skicklighet hos den personal klassen mött vid de olika tillfällena. Läraren konstaterar att pedagogens engagemang och förståelse för skolan spelar stor roll för utfallet av besöket.⁶⁶

En annan lärare som deltog i Riksantikvarieämbetets lärarworkshop berättade att han besökt ett till skolan närliggande arkiv men att förståelsen för skolan saknats och att hela upplägget varit alltför visningsorienterat. Denne lärare vände sig därför till ett annat arkiv i samma stad, dit han sen återvänt med klasser många gånger och där han upplever att eleverna får det de behöver.⁶⁷

Elevernas upplevelser av att använda arkiv

Flera lärare beskriver hur eleverna blivit positivt överraskade av att komma till arkiven och hur detta kommer till uttryck på olika sätt.⁶⁸ Detta gäller även barn i förskoleåldern och en förskollärare berättar att barnen integrerade kunskaper från arkivet i sätten att tänka kring närmiljön och i förståelsen av dåtid och nutid. ”Efter studiebesöket ville alla barnen titta mer på kartor. Det gav verkligen mersmak och vi fortsatte att arbeta med det på förskolan... Barnen har nu gjort kartor över förskolans gård och över sina rum och intresset är stort bland barnen.”⁶⁹

En gymnasielärare som använder arkiv för att inspirera eleverna till skrivande beskriver hur eleverna vid senaste besöket blev ”eld och lågor och stannade till och med kvar efter skoltid för att söka i

⁶⁰ Kommenterar kring detta förekommer både i svaren på minienkäten och i djupintervjuerna

⁶¹ Djupintervju 3.

⁶² Minienkäten.

⁶³ Se exempelvis Djupintervju 3 och 5.

⁶⁴ Djupintervju 5.

⁶⁵ Djupintervju 1.

⁶⁶ Djupintervju 3.

⁶⁷ Lärarworkshop vid Riksantikvarieämbetet den 29 april 2019.

⁶⁸ Denna bild får man av flera av djupintervjuerna.

⁶⁹ Djupintervju 1.

databaserna”.⁷⁰ På frågan om eleverna blev intresserade under arkivbesöket svarar en annan gymnasielärare att eleverna efteråt hade sagt att det var ett ”jättebra studiebesök” och att läraren reagerat på att det var ovanligt att de uttryckte sig på det sättet. Det som var bra, enligt eleverna, var att där fanns så mycket att prata om, så som exempelvis ”gamla fotografier, gammal handstil, skola, barnhem”. Inblicken i någons liv upplevdes av eleverna som givande.⁷¹

Delsammanfattning

Få lärare känner till ett närliggande arkiv och ännu färre har gjort ett arkivbesök de senaste två åren. Intressant att notera är dock att de som besöker arkiv också är de som mest använder arkivens digitala material.

Trots att relativt få lärare använder arkiv så är de som faktiskt gör det, påfallande nöjda med hur det bidrar till måluppfyllelse för eleverna. Lärarna och arkivens personal är dessutom ofta samstämmiga i sina kommentarer om på vilka sätt arkiven utgör en resurs för skolan. En intressant skillnad är dock att medan arkivpersonalen ofta lyfter fram problemet med lärares stress så nämns detta inte som en faktor av lärarna själv när de beskriver sin relation till och samverkan med arkiven. Det kan finnas många orsaker till detta men möjligen anser lärarna att den extra tid som ett arkivbesök tar kompenseras av de fördelar som de lyft fram i svaren på enkätfrågor och i intervjuer.

⁷⁰ Djupintervju 4.

⁷¹ Djupintervju 5.

5. Slutsatser

Kan arkiv bidra i arbetet med att göra kulturarvet till en angelägenhet för skolan? Det sammantagna resultatet av de undersökningar som redovisats i den här rapporten visar att arkiv i allra högsta grad kan vara en relevant resurs för skolan men att mycket arbete återstår, såväl på det politiska som på det mer praktiska planet, för att arkiv i bred bemärkelse ska uppfattas och användas som en kulturarvs- och läranderesurs för skolan.

Här har framgått att få lärare använder arkiv i sin undervisning och att en så stor andel som tre fjärdedelar av alla lärare som ingick i Riksantikvarieämbetets enkät *Lärares museibesök* inte känner till något arkiv i närheten av skolan. Lärare som är nya i yrket har, i förhållande till mer erfarna kollegor, dessutom sämre kännedom om arkiven och besöker dem också mer sällan. Även om lärarnas kännedom är låg så har de, via läroplanerna, nationella styrdokument som skapar förutsättningar för ett omfattande och mer fördjupat samarbete. De mest uppenbara öppningarna är kanske skrivningarna kring källkritik, användande av källor och arkivmaterial. Lärare som regelbundet gör arkivbesök med sina elever är dock entusiastiska och ser möjligheter till måluppfyllelse också inom fler områden och inom andra ämnen än de man kanske traditionellt förknippar med arkiv. Som ett resultat av den här studien har utarbetats en modell med beskrivning över områden där arkiv kan utgöra en resurs för skolan. Modellen återfinns på sidan 7 i denna rapport.

Riksantikvarieämbetets lärarenkät visade på ett samband mellan arkivbesök och skolornas användande av arkivens digitala material. Båda formerna av användande förekommer mer frekvent i storstadsområdena än i resten av landet. För lärarna som deltagit i våra undersökningar utgör användningen av det digitala materialet ingen ersättning för ett arkivbesök. Snarare betonar lärarna gång på gång det stora värdet för eleverna att rent fysiskt vara på plats i arkivet, att förstå varför arkiv finns, att se originalhandlingarna, arbeta aktivt med dem och att låta sig inspireras av personer som arbetar dagligdags med att förmedla arkiv. Det är då det blir ”på riktigt” för eleverna. Lärarna betonar dock samtidigt ofta betydelsen av att kunna förbereda sig för arkivbesöket med hjälp av digitalt tillgängligt material för att eleverna ska få ut så mycket som möjligt av arkivbesöket. Det digitala materialet ses med andra ord som ett komplement till arkivbesöket och inte som en ersättning av detsamma.

Skolornas användning av arkiv är i dagsläget inte geografiskt jämlik. Arkiv liknar heller inte museer på det vis att lärare enkelt själva kan göra ett museibesök med sina elever. Arkiv behöver faciliteras för att bli tillgängliga för denna målgrupp. Med digitala hjälpmedel skulle den geografiska tillgången till arkiverfarenheter kunna öka men det förutsätter att den digitala pedagogiken och tekniken utvecklas. Det som erbjuds digitalt för skolorna i dag är läromedel, inte lärandemiljöer. Med ett krafttag på detta område är det inte omöjligt att arkiven i framtiden skulle kunna erbjuda digitala lärandemiljöer som, om än inte fullt ut ersätter, kommer relativt nära upplevelsen av ett fysiskt arkivbesök. Tekniken finns idag och skolsamverkande arkiv uttrycker att de behöver stöd för att göra sig mer digitalt tillgängliga för skolan. Utöver det digitala kunde ett annat sätt att nå ut till fler skolor vara regionala satsningar där vissa arkivinstitutioner kan fungera som motor eller nav för skolsamverkan och ge stöd eller inspiration till andra arkiv i närområdet.

Medan skolan via läroplanerna uppmanas att arbeta med arkiv så finns inga motsvarande öppningar på arkivsidan, åtminstone inte på ett övergripande plan. Det saknas nationella politiska styrdokument och resurser för arkiv att arbeta med skolan. Bland regionalt och lokalt styrda arkiv är det däremot vanligare att arbete mot skolan pekas ut som prioriterat i uppdrag och styrdokument. Den samverkan mellan arkiv och skola som finns i dag är därför resultat av ett långvarigt engagemang hos enskilda individer. Resurser behövs för att kunna fortsätta med arbetet. Som tydligt framgått av denna rapport kommer arkivpedagogiskt arbete annars nedprioriteras eller ske på bekostnad av den lagstadgade delen av arkivverksamheten. Syftet med denna rapport är inte att fastställa hur och av vem ett framtida uppdrag ska formuleras.

Nationella åtgärder på skolans område framstår inte som lika angelägna då skolan i många avseenden är bättre rustad för att möta arkiven än tvärtom. Ett arbete som redan initierats av Skolverket handlar om att utveckla kommentarerna till kursplanerna i historia, i syfte att konkretisera för lärarna vad användningen av kulturarv i undervisningen kan innebära i praktiken. Denna förändring kan i förläningen göra att fler lärare hittar till arkiven och förstår hur deras material kan bidra till ökad måluppfyllelse för eleverna.

De lärare som Riksantikvarieämbetet och Riksarkivet på olika sätt varit i kontakt med inför arbetet med denna rapport, anser att användandet av arkiv i undervisningen bidrar till elevernas måluppfyllelse. Jämför man vad lärare säger om arkiv med vad arkivens personal säger om skolan så finns en samstämmighet. Det som av lärarna framhålls som värdefullt och viktigt betraktas på samma sätt av de skolsamverkande arkiven. Denna gemensamma förståelse kring vilka värden som skapas i mötet mellan arkiv och skola är en viktig förutsättning i framtida satsningar. Kunskap och erfarenheter som kan nyttiggöras i kommande satsningar finns även inom det nationella nätverket Arkivpedagogiskt forum. Inom nätverket har personal från arkiven i över 20 år, utbytt praktisk och teoretisk information som i många fall handlat just om mötet med skolan.

Forsknings- och utbildningssektorn måste också mobiliseras för att åstadkomma förändring. Förslaget här är att stärka kulturarvsperspektiven inom skolforskningen men också att skapa särskilda utlysningar för forskningen med tvärvetenskapliga angreppssätt inom arkiv och pedagogik sam andra angränsande ämnen. Lärarutbildningarna kan också bidra till förändringen genom att introducera studenterna för alternativa lärandemiljöer och deras material.

Som studien visat så behövs insatser på arkivsidan. Här kan man arbeta med arkivutbildningarna för att lyfta in de arkivpedagogiska perspektiven. För redan verksam arkivpersonal behövs också fortbildning i syfte att rusta fler arkiv för att ta emot efterfrågan från skolan.

De skolsamverkande arkivinstitutionerna är överens om att skolans efterfrågan är större än deras resurser. Detta kommer till uttryck på liknande sätt, oberoende av vilken typ av arkiv som studeras. Arkiven beskriver hur de undviker att marknadsföra sig mot lärare och att bygga relationer till nya lärare eftersom de vet att de inte kan ta hand om den efterfrågan sådan publicitet skapar. Därför arbetar arkiven vidare, från år till år, med sina redan upparbetade kontakter. Häri ligger ett problem och kanske också en delförklaring till varför så få lärare känner till arkiven trots att deras samverkan med skolan inte är någon ny företeelse. Arkiven hamnar i ett moment 22. Om få lärare känner till arkiven kommer ingen att efterfråga deras tjänster. Om ingen efterfrågar ens tjänster finns inga incitament att skjuta till resurser för dessa tjänster, och arkivens erbjudande till skolan förblir en väl förborgad hemlighet.

Bilagor

Bilaga 1. – Arkivpedagogik. En tillbakablick

Här görs en tillbakablick på framväxten av en särskild pedagogik för arkiven. Den svenska arkivpedagogiken har till sin karaktär varit beroende av engagemanget och intresset hos enskilda individer. Några av dem kommer att nämnas här. En mer fullständig redogörelse för utvecklingen och verksamhetsfältet i stort kräver dock mer tid och utrymme än vad den här rapporten medger.⁷²

Det går inte att peka ut någon exakt startpunkt för utvecklingen av den svenska arkivpedagogiken. Släktforskningen och gräv-där-du-står-rörelsen öppnade upp arkiven för nya användargrupper men den mer systematiska utvecklingen av pedagogik för arkiv skulle dröja ytterligare några decennier. Så mycket kan dock konstateras att det från mitten av 1990-talet och framåt pågick medvetna satsningar på arkivpedagogik och då i synnerhet på pedagogik för skolan, vid arkiv i olika delar av landet.

Dessförinnan inhämtades inspiration och erfarenheter från arkivverksamhet i andra länder men även från pedagogik inom närliggande fält. Ett exempel på detta är Bode Janzon som i början av 1980-talet besökte ett arkiv i Bretagne för att studera de franska arkivens skolpedagogiska tradition. Vid denna tid hade man vid de franska arkiven bedrivit pedagogik riktad mot skolan sedan 1950-talet och 1969 fanns pedagogiska enheter vid cirka hälften av Frankrikes departementalarkiv. Janzon beskrev olika typer av upplägg och aktiviteter med utgångspunkt i originalkällor och reproduktioner av desamma. Han diskuterade också vilken typ av lärande som övningarna inbegrep för eleverna: utveckling av källkritisk förmåga, förmåga att identifiera och bearbeta fakta, formulera och testa hypoteser samt andra typer av förmågor och sociala färdigheter.⁷³

Besöket i Bretagne var bara början på Bode Janzons kontakter med Frankrike. Hans möte med fransk skolpedagogik skulle få stor betydelse för den utveckling av arkivpedagogik som skedde i Värmland. Bode Janzon blev chef för Värmlandsarkiv 1986. Den person som efterträdde honom på denna post 1999 var Alain Droguet, en av de personer som varit Janzons värd under det franska arkivbesöket.

Bortsett från Janzon och Droguet, som kom till Värmland 1995, så fanns där även andra krafter inom arkivsektorn som arbetade med att utveckla pedagogik med inriktning mot skolan. Berith Sande, arkivchef för Folkrörelsearkiven i Värmland, hade 1986 anställt läraren Olle Nilsson för kortare projekt där samarbete med skolan ingick. Nilsson studerade under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet i USA och inspirerades av pedagogiken som användes vid arkiv och museum där. Tillsammans skulle ovan nämnda aktörer och deras erfarenheter, tillsammans med andra engagerade krafter, lägga grunden för den omfattande skolverksamhet som alljämt präglar Värmland.⁷⁴

Frågan om att göra arkiven mer kända och tillgängliga lyftes i början av 1990-talet också i Riksdagen då två folkpartistiska riksdagsledamöter i en motion föreslog att regeringen i nästa budgetproposition skulle anslå medel för att vid samtliga sex landsarkiv inrätta tjänster för arkivlektorer. ”De sex landsarkiven är i stort behov av förstärkning för att göra arkiven mer kända och tillgängliga för allmänhet och forskare. En tjänst vid varje landsarkiv som arkivlektor är välmotiverad. Vi anser det naturligt att regeringen i nästa budgetproposition kommer med förslag om detta.” Motionen föranleddes av regeringens förslag i den då nyligen lagda arkivpropositionen om att anslå medel för fortsatt konvertering av arkivhandlingar till mikrofilm samt i relation till detta, personalutveckling och utbildningsinsatser.⁷⁵

⁷² I Skånes arkivförbund (2009), finns en mer fullständig redogörelse över olika initiativ som togs under den första tiden, s. 13

⁷³ Janzon, Bode (1983) Skolpedagogik vid franska arkiv – några intryck från en resa i Bretagne i *Arkiv, samhälle och forskning*, Svenska Arkivsamfundets skriftserie 25. s. 21-27

⁷⁴ Samtal med Olle Nilsson den 13 december 2018

⁷⁵ Motion till Riksdagen 1989/90: Kr16 av Lars Sundin och Margareta Fogelberg (båda fp) med anledning av prop. 1989/90:72 om arkiv m.m.

Museilektor var vid denna tid en sedan länge etablerad yrkestitel för personer med ansvar för museernas publika och pedagogiska arbete och det ligger nära till hands att tänka sig att motionärerna låtit sig inspireras av detta angränsande fält.⁷⁶ Titeln arkivlektor fick aldrig fäste inom den svenska arkivsektorn även om ett par personer faktiskt omfattades av den under slutet på 1980- och början av 1990-talet. En av dessa var arkivlektorn Beata Losman, anställd vid Riksarkivet, som med start 1995 och tre år framåt arbetade med att utforska kommunarkivets möjligheter till samverkan med skolan. Hennes projektrapport är en handfast manual över hur små kommunarkiv, steg för steg, kan gå till väga för att starta upp samverkan med sina lokala skolor. Även om Losman var övertygad om kommunarkivets potential i detta sammanhang, såg hon den bristande kännedomen om arkivets existens som ett stort hinder. Hon menade att om kommunens invånare ska sluta förknippa arkiv med gråa källare och damm måste man få dem att se på arkiv med samma självklarhet som på museum eller bibliotek.⁷⁷

Man kan känna historiens vingslag i det minsta kommunarkiv, och detta bör utnyttjas. Kommunarkivarien måste känna sina bestånd och lära sig att föra fram dem som en viktig resurs. Det tar säkert lång tid, men dropparna urholkar den hårdaste sten. Eftersom arkiven ändå finns där, ska de användas. Arkiven är till för alla, men ingen kan fråga efter det som man inte har någon aning om.⁷⁸

Utöver redan nämnda satsningar hade man i Östersund sedan början av 1990-talet också haft ett fokus på skolverksamhet. Under landsarkivarie Lars Rumars ledning och med hjälp av docenten i historia, Mats Rolén, skapades 1993 ett första material riktat mot skolan.⁷⁹ Här togs också den första arkivväskan riktad mot skolan fram. Detta skedde i projektet Arkivens forskningsresor där Landsarkivet och Föreningsarkivet i Jämtlands län samarbetade med lärare från lokala skolor.⁸⁰ Konceptet med arkivväskor som kunde lånas ut till skolan eller ingå som del i ett lektionsupplägg lett av arkivet blev snart en förebild för andra arkiv runtom i Sverige.

Eva Sjögren, som nämnts ovan, var verksam i Östersund men också i andra delar av landet. Sjögren var 1983 med om att starta upp Föreningsarkivet i Jämtlands län och fick senare ansvar för att bygga upp Skånes arkivförbund som grundades 1993. I den organisation som Sjögren skapade tillsammans med sina medarbetare, byggdes pedagogiken in redan från början. Anna Ketola, som idag är chef för Skånes arkivförbund men som var med även under 1990-talet minns detta som en tid full av entusiasm men där mycket av det som hände var beroende av individers drivkraft.⁸¹ Eva Sjögren beskriver den första tiden som en pionjärtid då mallar för arbetet saknades vilket skapade en förhållandevis fri relation till skolan. Sjögren talar om en ”skolifiering” av dagens arkivpedagogik. Hon menar att arkiven måste ställa upp sina egna mål för skolverksamheten så att den inte reduceras till skolans förlängda arm. Hon framhåller även att man under den första tiden inte tittade så mycket i läroplaner utan istället satte barnen och materialet, snarare än själva skolan, i centrum. Man utgick ifrån vad barn tycker är spännande och inspirerande snarare än vad som passar en särskild årskurs.⁸²

Sjögren författade också, tillsammans med Catarina Lundström vid Föreningsarkivet i Jämtlands län, den första och hittills enda mer genomgripande handboken i arkivpedagogik, *Historia på riktigt! – arkivpedagogik i praktiken* (2003). Lika mycket som en handbok är *Historia på riktigt* också en argumenterande text kring varför arkivpedagogiken har en plats i arkivverksamheten och i samhället. Författarna jämförde arkivpedagogiken med museipedagogiken och menade att det som varit möjligt

⁷⁶ Se till exempel Ljung, Berit (2009) *Museipedagogik och erfارande*, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm, s. 29-33.

⁷⁷ Losman, Beata (1998) *Steg mot öppna kommunarkiv i Lejonspår*. Göteborgs stadsarkivs skriftserie. Volym 3, Tranemo

⁷⁸ Losman (1998) s. 25

⁷⁹ *Skriv din historia själv! Skolmaterial ÖLA* (1993)

⁸⁰ Nordisk arkivnyt (2013) Træk af arkivformidlingen i Norden i *Nordisk arkivnyt* 4:2013 s. 171.

⁸¹ Samtal med Anna Ketola den 20 november 2018

⁸² Samtal med Eva Sjögren den 4 och den 10 december 2018. Se även Sjögren (2013) s. 180

i museerna också skulle gå att genomföra i arkivsektorn. ”Nu är det arkiven som står på tur.”⁸³

Inför arbetet med *Historia på riktigt* genomförde det då nybildade nätverket, Arkivpedagogiskt forum, en nationell enkät som syftade till att inventera vilken pedagogisk verksamhet som förekom på arkivinstitutionerna. Enkäten bestod av sju essäfrågor och tog upp alla typer av pedagogisk verksamhet vid arkivinstitutionerna. Frågorna handlade om arkivens visningsverksamhet, uppsökande verksamhet, material för utlån, forskning, lärarfortbildning, informationsspridning, pedagoger. Enkäten skickades till 450 arkivinstitutioner med olika inriktning och 174 svar erhöles.⁸⁴ För utformningen av enkäten stod handbokens författare, Catarina Lundström vid Föreningsarkivet i Jämtlands län och Eva Sjögren vid Skånes arkivförbund i samarbete med Christer Bogefeldt och Anna-Karin Hermodsson vid Riksarkivet.⁸⁵

Vid den här tiden framhölls också arkivpedagogiken som del av ett arbete som pågått länge inom den svenska arkivsektorn. Här pekade till exempel Karin Åström på hur Nils Nilsson, författare till bland annat standardverket *Arkivkunskap*, redan på 1970-talet hade förordat det han då benämnde ”kontaktarbete”. Med detta avsåg han arkivens publika eller utåtriktade arbete med sina användare.⁸⁶ Åström framhöll att många säkert skulle se på arkivpedagogik som en ny företeelse och med ett visst mått av misstänksamhet ”trots att arkivarier i alla tider har sysslat med detta i olika former.”⁸⁷

På samma sätt som skolverksamheten bara är en del i arkivpedagogiken så är historieämnet bara ett av de skolämnena inom vilken arkivpedagogik bedrivs. Historia har ofta varit en given mötespunkt för samverkan men arkivmaterial används också som resurs inom många andra ämnen. Dåvarande chefen för Värmlandsarkiv, Alain Droguet, argumenterade år 2000 på följande sätt om detta.

Det är självklart att arkiv utvecklar analytiskt och källkritiskt tänkande hos eleverna. Men arkiven kan också utveckla andra färdigheter. Ofta drar man likhetstecken mellan arkiv och historia. Men arkivhandlingar kan komma till användning i många andra ämnen framförallt på mellanstadiet – språk, matematik, bild, estetik osv.⁸⁸

Verksamhetsfältet konsolideras

I kölvattnet av den intensiva utvecklingsfas under 1990-talet då arkivpedagogik etablerades som begrepp skapades också flera nationella samarbetsorgan i syfte att stärka arkivens synlighet och utåtriktade arbete. Flera av initiativen hade en koppling till människorna och verksamheterna vid det då nybildade Skånes arkivförbund. Där projektanställdes Karin Sjöberg 1997 som den första i Sverige att kallas ”arkivpedagog”. Tjänsten blev permanent 2000. Vid samma tid, 1998, skapades också Arkivpedagogiskt forum som nationell plattform och mötesplats för frågor kring arkivens publika och pedagogiska roll.

Maria Larsson Östergren, idag verksam vid Landsarkivet i Visby, arbetade också vid Skånes arkivförbund på 1990-talet och var med om att initiera och arrangera det första Arkivens dag 1998. Larsson Östergren beskriver hur samma personer vid denna tid var aktiva såväl inom det arkivpedagogiska arbetsfältet som i verksamheten kring Arkivens dag. Ledningsgruppen bakom Arkivens dag bildade senare även ”Svenska arkiv i samverkan för synlighet”, förkortat SASS, där Arkivens dag alltså ingår som en del.⁸⁹

⁸³ Sjögren, Eva och Lundström, Catarina (2003) *Historia på riktigt! Arkivpedagogik i praktiken*. Skånes arkivförbund: Lund

⁸⁴ Som mottagare nämns statliga specialarkiv, landsarkiv/SVAR, landstingsarkiv, kommunarkiv och till enskilda arkiv så som arbetarrörelsens arkiv, folkrörelse- och föreningsarkiv och företagsarkiv.

⁸⁵ Pezirkianidis, Paul (odat) *Enkät rörande pedagogisk verksamhet vid arkivinstitutioner*

⁸⁶ Åström, Karin (2002) Arkivarieyrket – från vårdare och väktare till förmedlare i *Av kärlek till arkiv*. Festskrift till Erik Norberg. Skrifter utgivna av Riksarkivet 20, Stockholm, s. 88

⁸⁷ Ibid

⁸⁸ Stiftelsen framtidens kultur (2000) *Kultur - en lösning på lärarbristen. Dokumentation från tre seminarier*, Stiftelsen framtidens kultur, s. 82

⁸⁹ Samtal med Maria Larsson Östergren den 3 december 2018. Om Arkivens dag, se även Mansfield, Petra (2014) *Arkivens dag. En bildande erfarenhet eller marknadsföring?* Masteruppsats. Uppsatser inom arkivvetenskap.

Det mest konkreta exemplet på förändring under denna tid var kanske ändå regeringens beslut i propositionen *Arkivfrågor* (2004) att tillsätta ett nationellt uppdrag inom området arkivpedagogik.⁹⁰ Uppdraget var det tredje och sista nationella uppdraget som tillsattes av regeringen från 2000 och framåt. I regeringspropositionen *Kulturpolitik* (1996) tillsattes ett första nationellt uppdrag på kulturområdet. Det avsåg museisektorn och gick till Kalmar läns museum som fick i uppdrag att, mellan 2000 och 2002, vidareutveckla och sprida sin kulturmiljöpedagogiska metod för tidsresor. Nästa uppdrag gick till Stiftelsen Jamtli som mellan 2003 och 2005 arbetade med att sprida sin tidsresemotodik som riktar sig främst mot förskolebarn.⁹¹

Mottagare av det arkivpedagogiska uppdraget utpekades inte i propositionen. Det blev istället upp till arkiv att anmäla intresse till Riksarkivet som i sin tur gav förslag på kandidater till regeringen. Eftersom regeringen i *Kulturpolitik* (1996) förordade att låta de museipedagogiska uppdragen gå till icke-statliga institutioner kom samma princip att gälla för arkiven. Skånes arkivförbund anmälde sitt intresse till Riksarkivet och tilldelades en miljon kronor för att genomföra uppdraget under perioden 2006-2008. Skånes arkivförbund delade in uppdraget i fyra övergripande målsättningar. Det handlade om att befästa det arkivpedagogiska arbetet som en naturlig del av arkivens vardag, utveckla Arkivpedagogiskt forum, verka för att arkivpedagogiken skulle få en plats inom ramen för arkiv- och lärarutbildningar samt arbete för ökad samverkan mellan ABM-institutioner, kulturarvs pedagoger och skola.⁹²

Utvecklingen av arkivpedagogik i Sverige har också fått genklang i resten av Norden. Med Arkivens dag som utgångspunkt inleddes ett nordiskt samarbete som efterhand breddades till att handla om pedagogik och förmedling i bredare bemärkelse. Samarbetet fick namnet ”nordisk formidlingsnet” och arkivverksamma från Sverige, Norge, Danmark, Finland och Island ingick.⁹³ En första nordisk konferens på temat ”arkivformidling” anordnades 2003 och samma år hölls även en första europeisk konferens om arkivpedagogik i Bocholt i Tyskland med deltagare från 15 länder.⁹⁴

Avgörande med extern finansiering

Det nationella uppdraget i arkivpedagogik genomfördes med hjälp av statliga medel men extern finansiering av andra projekt och insatser blev avgörande för utvecklingen av arkivpedagogiken under slutet av 1990- och början av 2000-talet. Vid regeringsskiftet 1991 då en borgerlig regering tillträdde beslöt att löntagarfonderna skulle upplösas. På kulturminister Birgit Friggebos initiativ kom en del av pengarna att gå till kulturverksamhet. Resultatet blev den 529 miljoner kronor starka Stiftelsen framtidens kultur som presenterades i juni 1994.⁹⁵

Stiftelsen verkade mellan åren 1994-2008 och stödde en lång rad projekt inriktade mot arkivpedagogik

Institutionen för ABM: Uppsala

⁹⁰ Regeringens proposition 2004:05/124, *Arkivfrågor*, s. 8.

⁹¹ Zipsane, Henrik, Löfstedt, Ulrica och Domeij Lundborg, Maria (2018) *Kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet. En forskningsöversikt*. Opublicerat paper, s. 13-15

⁹² Skånes arkivförbund (2009) s. 6-7

⁹³ Samtal med Eva Sjögren den 10 december 2018.

⁹⁴ Den nordiska konferensen hölls i mars 2003. Se Gabrielsen, Karsten, red. (2004) *Arkivformidling. Rapport fra nordisk seminar afholdt af Arkivforeningen 14 marts 2003*, Arkivforeningen: Köpenhamn. Den europeiska konferensen kan man läsa om i Sjöberg, Karin (2003) Vi måste höja våra röster för att höras i *Tema Arkiv* 2003:4, s. 24-26. För information om hur arkivpedagogiken spreds även till Finland - Nelly Laitinen, arkivarie vid Svenska Litteratursällskapet (SLS) i Finland berättade 2013 i en artikel hur deras arkivpedagogiska verksamhet växte fram efter 2008 som ett direkt resultat av ett besök från Karin Sjöberg, arkivpedagog vid Skånes arkivförbund. Nelly Laitinen (2013) *Krigets barn – en arkivpedagogisk resa till andra världskriget – och till dagens klassrum i Nordisk Arkivnyt* 2:2013, s. 69.

⁹⁵ Kindstrand, Gunilla (2009) Galt åt kulturen i *Kraftfält. Stiftelsen framtidens kultur 1994-2011* (red Gunilla Kindstrand), Stiftelsen framtidens kultur: Uppsala, s. 11-18

och publik verksamhet. Bland de satsningar på arkivpedagogik som diskuterats ovan är där knappt något, förutom det nationella uppdraget, som inte finansierades helt eller delvis av Stiftelsen framtidens kultur. Nedan finns en sammanfattning av projekt med koppling till arkivpedagogik eller publik verksamhet som fick stöd mellan åren 1995 till 2006. Även andra arkivprojekt, utan direkt koppling till arkivpedagogik, beviljades medel.⁹⁶

- 1995 – Lokala arkiv som resurs i skolan, 1 200 000 till Landsarkivet i Göteborg
- 1995 – Arkiv och skolungdom i Värmland, 250 000 kr till Värmlandsarkiv
- 1997 – Arkiv och skolungdom i Värmland, 500 000 kr till Värmlandsarkiv
- 1997 – Nycklar till brukssamhället, 300 000 kr till Värmlandsarkiv och Folkrorelsernas arkiv
- 1998 – Arkivpedagogisk handbok, 300 000 kr till Skånes Arkivförbund
- 1998 – Arkivens forskningsresor, etapp 2, 100 000 kr till Landsarkivet i Östersund/Föreningsarkivet i Jämtlands län
- 1998 – Arkivens dag 1998, 400 000 kr till Ledningsgruppen för Arkivens Dag Bohusläns Föreningsarkiv
- 1998 – Centrum för Arbetarhistoria – Planering av utställningsdelen, 433 000 kr till Arbetarrörelsens arkiv i Landskrona
- 1999 – SASS, Sveriges arkiv i samverkan för synlighet, 400 000 till Folkrorelsernas Arkivförbund
- 1999 – Idéseminarium kring skolans behov av arkivkällor, 85 000 kr till Riksarkivet, SVAR
- 2000 – Historia på riktigt – arkivpedagogik i praktiken, 25 000 kr till Skånes Arkivförbund
- 2000 – Arkivet som mötesplats för nytta och nöje, 193 000 kr till Landsarkivet i Östersund och Föreningsarkivet i Jämtlands län
- 2000 – Arkivet som mötesplats för nytta och nöje, 250 000 kr till Skånes Arkivförbund
- 2000 – Sveriges arkiv i samverkan för synlighet (SASS 2), 300 000 kr till SASS Folkrorelsernas arkivförbund
- 2001 – Arkivpedagogiskt forum, 195 000 till Riksarkivet
- 2006 – Arkiv och skola, ett lustfyllt möte!, 100 000 till Skånes Arkivförbund

Utvecklingen av kontakter mellan skola och kultur beskriver Stiftelsen framtidens kultur själv som särskilt angelägen varför man under 2000 på olika platser runtom i landet anordnade en seminarieserie i tre delar på temat Kultur- en lösning på lärarbristen.⁹⁷

Förutom pionjärernas drivkraft och tillgången på projektmedel hade enskilda nyckelpersoner stor betydelse. Eva Sjögren menar att Christer Bogefeldt i sin roll som kultursekreterare vid Riksarkivet var utomordentligt viktig för att få till stånd den organisatoriska etablering och den samling kring det utåtriktade arbetet som skedde vid denna tid. Enligt Sjögren hade Bogefeldt en särskild förmåga att ta de vilda idéer som presenterades av arkivpedagogikens pionjärer och omvandla dem till verksamhet och samverkansformer som var sektorsinkluderande.⁹⁸ Bogefeldt tillträdde som kultursekreterare 1996. Han var utbildad historiker och hade arbetat femton år vid kulturdepartementet, bland annat som utredare av den svenska kulturpolitiken. Hans uppgift vid Riksarkivet var att följa den kulturpolitiska utvecklingen i Sverige och internationellt, vara uppdaterad kring kulturpolitisk forskning, kulturfrågor inom EU, regionala utvecklingsfrågor och ABM-perspektivet.⁹⁹ Christer Bogefeldts fortsatte i denna roll fram till sin bortgång 2011. Hans tjänst återbesattes inte.

De extra resurser i form av medel från Stiftelsen framtidens kultur som tillfördes under den här tiden ger genklang än i dag. SASS och Arkivpedagogiskt forum fortlever och vid de arkiv som enligt listan

⁹⁶ Kindstrand, Gunilla red. (2009) Projektbidrag. *Kraftfält. Stiftelsen framtidens kultur 1994-2011*, Stiftelsen framtidens kultur: Uppsala

⁹⁷ Kultur en lösning på lärarbristen (2000) Dokumentation från tre seminarier, Stiftelsen framtidens kultur: Uppsala

⁹⁸ Samtal med Eva Sjögren den 4 december 2018.

⁹⁹ Bogefeldt, Christer (2004) "Hvordan kommer vi videre – og ud i verden?" i Gabrielsen, Karsten (red) *Arkivformidling. Rapport fra nordisk seminar afholdt af Arkivforeningen 14 marts 2003*, Arkivforeningen: Köpenhamn

ovan beviljades medel för skolprojekt lever skolverksamheten alltjämt. Motsvarande möjligheter för det arkivpedagogiska området att utvecklas och konsolideras har dock, sedan denna tid, inte återkommit.

Politiska prioriteringar

I den statliga offentliga utredningen *Öppenhet och minne* som kom 1988 konstaterade utredarna att arkiven, mot bakgrund av utvecklingen av IT, ett ökat bevarandeintresse och engagemang i svensk historia borde kunna fungera som lokala centrum för kultur vid sidan av till exempel bibliotek och museer. Samtidigt föreslogs även en mer effektiv spridning och marknadsföring av information om arkiven.¹⁰⁰ Detta blev den första statliga utredning som satte användandet snarare än bevarandet i centrum.¹⁰¹

År 1988 fick kulturrådet också i uppdrag av regeringen att samla in och analysera erfarenheter som gjorts för att aktivera nya grupper i kulturverksamhet och här utgjorde arkiven ett av analysområdena. I rapporten *Att vidga deltagandet i kulturlivet* slog kulturrådet 1991 fast att ”Arkiven är en till stora delar ännu outnyttjad potential inom kulturområdet” och diskuterade en rad möjliga åtgärder för att ändra på detta. Man talade om en rörelse ”från den slutna lärdaverkskaraktären till institutioner med en bredare kontaktyta mot samhället”. För att utvidga publikarbetet föreslogs också en rad strategier. Bland dessa märktes till exempel att arkiven behövde lära känna sina användare: definiera dem efter ålder, sysselsättning, motiv till användning med mera. Vidare konstaterades behov av en marknadsföringsstrategi och en informations- och utbildningsplan med tydlig uppföljning. Arkivpedagogik nämndes också och kulturrådet menade att arkiven måste satsa på arkivpedagogiken för att nå ett vidgat deltagande i kulturlivet.¹⁰²

Den utveckling på arkivpedagogikens område som skedde under 1990-talet satte också tydliga avtryck i utredningstexterna efter millennieskiftet. År 2002 i utredningen *Arkiv för alla* tog begreppen arkivpedagog, arkivpedagogik och Arkivpedagogiskt forum plats i det statliga utredningsmaterialet.¹⁰³ Många gånger, skriver utredarna ”behövs någon som förmedlar länken till arkiven” och avsåg med ”någon” just en arkivpedagog eller en arkivarie. Utredarna menade vidare att det finns flera skäl att satsa på arkivpedagogisk verksamhet riktad mot barn och unga. Ett skäl handlar om medborgarnas demokratiska rätt att redan under skoltiden få veta var information finns och lära sig att självständigt hantera den. Andra skäl som nämns är att arkiven erbjuder goda möjligheter för elever att bekanta sig med källkunskap, källkritik och behandling av information.¹⁰⁴

I regeringspropositionen *Arkivfrågor* som kom 2004 lanserades, som tidigare nämnts, det nationella uppdraget inom arkivpedagogik. Regeringen underströk att förståelsen av vårt samhälle och historia förutsätter att arkiven är tillgängliga och att detta är angeläget inte minst ur demokratisk synpunkt. I detta sammanhang framhölls även de statliga arkivens ansvar: ”Det är därför viktigt att Riksarkivet och landsarkiven förstärker arbetet med att tillgängliggöra arkivmaterial för olika grupper”.¹⁰⁵ Riksarkivet och landsarkiven fick i uppdrag att själva, utifrån tillgängliga resurser, besluta om i vilken form förstärkningen skulle implementeras. Regeringen förutsatte också att de statliga arkiven övervägde om ”särskilda tjänster som arkivpedagoger skall inrättas och hur sådana tjänster i så fall skall utformas.”¹⁰⁶

I likhet med *Arkiv för alla* framhöll regeringen också hur viktigt det var med arkivpedagogiska satsningar som riktar sig mot en ”bredare och yngre publik”. Förutom de skäl för arkivpedagogik som

¹⁰⁰ SOU 1988: 11, *Öppenhet och minne*, s. 11 och 14

¹⁰¹ Åström Iko (2003) s. 33

¹⁰² Statens kulturråd (1991) *Att vidga deltagandet i kulturlivet*. Ett diskussionsunderlag. Delrapport: Bildkonst, museer, kulturvård, arkiv. Rapport från Statens kulturråd 1991:3: Stockholm, s. 186-187

¹⁰³ Se även Sjögren (2013) s. 179

¹⁰⁴ SOU 2002:78, *Arkiv för alla*, s. 166

¹⁰⁵ Regeringens proposition 2004:05/124, *Arkivfrågor* s. 1

¹⁰⁶ Regeringens proposition 2004:05/124, s. 8.

redan hade lagts fram i den statliga offentliga utredningen två år tidigare så menade man att arbetet med arkivpedagogik för unga bidrar till ”att stimulera människors nyfikenhet och till att skapa ett ökat intresse för historia och frågor som rör samhället och dess utveckling, såväl i den egna närmiljön som i ett bredare perspektiv.”¹⁰⁷

Kritik mot arkivpedagogik

Arkivpedagogiken har också varit föremål för kritik även om den sällan varit öppen och direkt. En debatt i tidskriften *Tema Arkiv* förtjänar att nämnas här. Debatten startades av arkivarien Patrick Höij som 2004 arbetade med en C-uppsats om arkivpedagogik. Han menade mot bakgrund av en intervjustudie att det var oklart vad arkivpedagogik innebar men också vilka arkivpedagogerna verkade för, arkiven eller skolan. Höij ansåg att det vore bättre om man lät arkivarierna göra det som de är bra på så kunde skolan eller möjligtvis läromedelsframställare ta ansvar för sitt expertområde, möjligen som ett samarbete mellan arkiv och skola. I debattartikel ifrågasattes även arkivpedagogernas önskemål om att föra in arkivpedagogik som en del i arkivutbildningen. Höij framhöll att där fanns många andra delar i arkivverksamheten som hade högre prioritet.¹⁰⁸

I en replik på Höijs artikel undrade arkivpedagogen Karin Sjöberg till vilken nytta vi bevarar arkiv om de inte ska användas och att en av arkivens viktigaste uppgifter är att vara till för medborgarna. Sjöberg ansåg att Höijs fråga om för vem arkivpedagogerna verkade var ointressant eftersom man oavsett uppgift vid en arkivinstitution torde verka för samhällets och inte för arkivets egen skull.¹⁰⁹

När det nationella uppdraget i arkivpedagogik redovisades 2009 beskrev författarna till slutrapporten det som ”olyckligt att placera arkivpedagogisk verksamhet i ett motsatsförhållande till andra viktiga verksamhetsområden inom arkivsektorn.” Att arkiven har ett viktigt bevarandeuppdrag i förhållande till det skriftliga kulturarvet gör inte förmedlingen av detta kulturarv mindre viktigt, menade de. De olika uppgifterna borde istället uppfattas som kompletterande och beroende av varandra. Det betonades i rapporten även att samtliga politiska direktiv lyft fram denna sida av arkivverksamheten och att det därav var ett uppdrag som arkivinstitutionerna borde ta ett större ansvar för.¹¹⁰

¹⁰⁷ Regeringens proposition 2004:05/124, s. 8.

¹⁰⁸ Höij, Patrik (2004) Arkivpedagog – utbildning eller social kompetens i *Tema Arkiv* 2004:1 s. 10-11. Se även Höij, Patrik (2005) Bland reproduktioner och silverfiskar – ett försök till definition av arkivpedagogik i *Information, förvaltning och arkiv. En antologi*, Arkiv i Norrland 20, Landsarkivet i Härnösand: Härnösand

¹⁰⁹ Sjöberg, Karin (2004) Naturligtvis räcker det inte med social kompetens. Replik till Höij i *Tema Arkiv* 2004:1, s. 11.

¹¹⁰ Skånes arkivförbund (2009) s. 14

Arkivpedagogisk verksamhet i Sverige Avsiktsförklaring (2017)

Inledning

Arkivpedagogiskt forum är ett sektorsövergripande nätverk och en mötesplats för alla som är intresserade av arkivpedagogik. Arkivinstitutionerna skiljer sig utifrån huvudman, uppdrag, storlek, geografiskt område och innehåll. Vi har gemensamt tagit fram denna avsiktsförklaring för vad arbetet med pedagogik på arkiv kan innebära och syfta till.

Arkivens roll i ett hållbart informationssamhälle

Informationssamhället ställer nya krav på arkiven som förvaltare och förmedlare av information och kunskap. Genom offentlighetsprincipen har arkiven en grundläggande roll i en demokrati. Men värdet av arkiven är mer än offentlighetsprincipen. Både offentliga och enskilda arkiv utgör vårt skriftliga kulturarv, och är arenor för upplevelser och lustfyllt lärande. För att göra tillgången till arkiven mer jämlik och tillgänglig i ett mångkulturellt och socialt differentierat samhälle krävs nya metoder och arbetsätt för att nå ut till medborgarna. Verksamhetsområdet arkivpedagogik har därför blivit allt viktigare för arkivens relevans och angelägenhet. Arkiven är till för att användas!

Även det källkritiska perspektivet, att söka sig till originalkällorna i arkiv och själv reflektera över informationen blir allt viktigare. Genom arkiven utvecklar besökaren kompetens i att bli en aktiv medborgare och gör henne bättre rustad för ett demokratiskt deltagande. Källorna ger förutsättningar för att problematisera och reflektera kring individens roll i samhället och därmed förståelse för att det finns många perspektiv på historien.

Definition av arkivpedagogik

Arkivpedagogik är ett område inom arkivverksamheten där man på ett metodiskt sätt arbetar med att möjliggöra lärande om och genom arkiv. På ett aktivt sätt kommuniceras arkivens syfte, funktion och innehåll. Genom t ex visningar, föreläsningar, kurser, workshops, och diskussionsforum inspireras besökaren att förstå arkivens potential. Arkivpedagogen utgår från målgruppen och knyter genom pedagogiska urval samman olika informationskällor för att tydliggöra sambandet mellan dåtid, nutid och framtid.

En vision om ett demokratiskt, mångkulturellt och inkluderande arkiv

Syftet med arkivpedagogik är att få fler människor oavsett ålder och bakgrund att känna till arkiven, deras innehåll och deras roll i samhället. Arkiven i Sverige är en viktig resurs för demokrati, livslångt lärande och ett levande kulturarv och bidrar till ett hållbart mångkulturellt samhälle. Arkiven vill genom att satsa på utåtriktad verksamhet och arkivpedagogik bli relevanta och angelägna för alla medborgare i det moderna informationssamhället. Arkiven ska vara levande kulturinstitutioner i tiden och öppna för alla. Vår vision är att det ska vara lika naturligt att besöka arkiv som bibliotek och museum.

Det livslånga lärandet

Vi vill att arkiven ska ge människor i alla åldrar inspiration till kreativitet, aktivitet och medskapande. Därför är det viktigt att barn och unga redan inom skolan kommer i kontakt med arkiv för att grundlägga kunskapen om deras roll i samhället. Att veta att arkiven finns är en förutsättning för att genom hela livet kunna använda sig av dem.

Samtidigt ökar medellivslängden och andelen seniorer i Sverige. Behovet av innanförskap när sociala sammanhang efter pensioneringen försvinner är stort. Det finns förväntningar om att kunna leva ett aktivt och rikt liv även efter sin pensionering, och det är av stor vikt att hela samhället engagerar sig i

att möta utmaningarna med en åldrande befolkning. Genom att stimulera den nyfikenhet som väcks genom lärande i arkiven främjas kompetensutveckling, hälsa och ett aktivt åldrande.

Vi arbetar utifrån följande ramverk

- UNESCOs strategi för media- och informationskunnighet
- WHO: The world health report 2002 – Reducing risks, promoting healthy life
- OECD: Economic surveys, Sweden
- EUs åtta nyckelkompetenser
- EUs mål: Europa 2020
- EUs agenda för kultur
- EUs memorandum för livslångt lärande
- Europarådets Faro-konvention
- Kulturpolitiska mål
- Regionala kulturplaner
- Svenska läroplaner
- Lokala direktiv

Uppföljning och kvalitetssäkring

Vi arbetar kontinuerligt med att kvalitetssäkra och utvärdera det arkivpedagogiska arbetet. Vi arbetar med långsiktighet, kompetensrekrytering, utbyte och samarbete med tvärvetenskaper, samarbete mellan arkiven och med andra aktörer i samhället. Avsiktsförklaringen revideras årligen av Arkivpedagogiskt forum.

Bilaga 3. – Riksarkivets enkät till arkiven

Metod och upplägg

Enkäten genomfördes via ett online-formulär där arkivorganisationernas svar kunde lämnas mellan 6 och 28 november 2018. Länk till formuläret kommunicerades till arkivorganisationerna via epostutskick. Cirka 370 utskick till arkiv av olika storlek och organisationstyp gjordes. I utskicket beskrevs kortfattat syftet med enkäten och att den riktade sig även till arkivinstitutioner som inte bedriver skolsamverkan. Här framgick också att ett svar per institution efterfrågades. Därutöver innehöll brevet instruktioner kring val av svarsperson och en uppskattning av den ungefärliga tidsåtgången för att besvara enkäten.¹¹¹ Med undantag för kommunerna, där den övergripande kommunala nivån kontaktats, har arkivens funktionsadresser använts.¹¹² I de fall namnen på pedagogiskt ansvariga var kända gick utskicken direkt till dem.

I enkäten inhämtades kvalitativ och kvantitativ data med hjälp av kryssfrågor och essäfrågor. Kryssfrågorna kunde besvaras jakande och nekande men där var även frågor i vilka respondenterna ombads värdera påståenden utifrån den grad de instämde/inte instämde respektive upplevde något som viktigt/oviktigt. Efter varje kryssfråga gavs respondenterna i kommentarsfält möjlighet att utveckla sina svar ytterligare. Utöver detta fanns i enkäten också ett antal längre essäfrågor med möjlighet till fördjupade svar kring olika frågeställningar.

Ett inledande antal frågor var gemensamma för samtliga svarspersoner varefter en förgrening skedde beroende på svar. Antalet enkätfrågor varierade därför från cirka fem till cirka 25 beroende på om respondenterna hade skolverksamhet eller inte. Arkiv utan skolverksamhet besvarade ett mindre antal frågor och bland denna kategori gjordes också ytterligare en förgrening mellan de som önskade utveckla skolverksamhet i framtiden och de som inte önskade det. Arkiv med skolverksamhet besvarade följaktligen ett större frågebatteri än dem utan.

I enkäten efterfrågades vid vilken typ av organisation svarspersonen var anställd. Däremot ställdes inga frågor kring den specifika arkivorganisationen eller svarspersonen. Tanken med detta var respondenterna skulle känna sig fria att besvara frågorna så öppet och ärligt som möjligt. Eftersom kartläggningen rör ett relativt litet verksamhetsområde är det dock svårt att säkerställa anonymiteten. Respondenterna har bland olika alternativ angett vid vilken typ av arkivinstitution de arbetar, hur stor personalstyrkan är totalt sett respektive i skolverksamheten samt uppmanats lämna en rad andra upplysningar som rör verksamhetens storlek, karaktär och innehåll. För en person med engagemang och insikt i arkivpedagogiken på ett nationellt plan kan svaren på olika sätt röja vilket arkiv som avses. Denna fråga diskuterades i den inledande texten till online-formuläret så att svarspersonerna fick möjlighet att på ett tidigt stadium ta ställning till sitt deltagande. Av inledningstexten framgick också att den avslutande delen av enkäten skulle ge respondenten möjlighet att samtycka deltagande och till det sätt på vilket enkätsvaren bevaras för eftervärlden.

Arkivorganisationerna

Ambitionen har varit att åstadkomma ett så brett och representativt urval av arkivorganisationer som möjligt. Undersökningen gör dock inte anspråk på att vara heltäckande då detta hade krävt efterforskningar av en omfattning som tiden för detta uppdrag inte medgett.

En av de första frågor som ställdes i enkäten syftade till att ringa in vilken typ av arkivorganisation svarspersonerna tillhörde. Här fanns fem fördefinierade alternativ att ta ställning till: 1) Enhet inom

¹¹¹ 207 svar inkom. En uträkning av svarsfrekvensen låter sig dock inte så enkelt göras eftersom det är svårt att säga hur många arkivinstitutioner som faktiskt nåddes av enkäten. Det går heller inte utesluta att enstaka arkiv kan ha besvarat enkäten mer än en gång.

¹¹² Någon lista med epostadresser till kommunarkiven kunde inte erhållas och utskick med länk till enkäten gick därför istället till kommunernas allmänna funktionsadresser med tydlig uppmaning om vidarebefordran till stads- eller kommunarkiv. Detta verkar ha fallit väl ut då många arkiv från denna kategori besvarade enkäten.

Riksarkivet, 2) Stads- eller kommunarkiv, 3) Förenings- eller folkrörelsearkiv, 4) Företags- eller näringslivsarkiv, 5) Region- eller landstingsarkiv. Utöver dessa fanns även alternativet ”annat” med möjlighet att själv beskriva sin organisationstyp. Av de 207 svarspersonerna var det endast 15 som valde det senare alternativet. I några av fallen handlade det om att man översatt sin egen organisationstyp bland de fördefinierade alternativen. Övriga fall gällde svar på vägnar av ett arkivcentrum eller arkivsammanlutningar med fler än en huvudman, som exempelvis företags- och folkrörelsearkiv. För att bättre kunna bearbeta svaren i enkäten och för att öka graden av anonymitet i undersökningen skapades med utgångspunkt i svaret på frågan om arkivorganisation nya analyskategorier vilka redovisas nedan.

Statliga arkiv

I den här analyskategorin ingår de 12 arkiv som i enkätsvaren själva definierat sig som enheter inom Riksarkivet eller under alternativet ”annat” angett att de har en statlig huvudman. Till största del är dock svaren från enheter inom Riksarkivet. Inom Riksarkivet förvaras statliga myndigheters arkiv. Riksarkivet med sina landsarkiv och övriga enheter utgör den statliga arkivmyndigheten och har som sådan ett särskilt ansvar för arkivverksamhet och arkivvård i landet som helhet.¹¹³

Stads-/kommunarkiv

Detta är den största kategorin i undersökningen med 158 svar. Samtidigt är det också den kategori inom vilka förutsättningarna för att arbeta med skolsamverkan varierar allra mest. I gruppen innefattas både landsortens lilla kommunarkiv med mindre än en heltidstjänst och storstädernas stadsarkiv med många anställda. Totalt sett finns idag i Sverige 290 kommuner.

Från 1800-talets kommunreform fram till mitten av 1900-talet gick arkivverksamheten i de flesta kommuner ut på att få handlingarna ordnade och förtecknade. Senare började särskild arkivpersonal att anställas och under 1970-talet, då storkommuner inrättades fick många kommunala arkiv säkrare och mer ändamålsenliga lokaler.¹¹⁴

Region-/landstingsarkiv

I Sverige finns 20 regioner och landsting och i undersökningen är 13 av dem representerade. Landstingens arkiv var länge ganska begränsade. Det dröjde därför innan större ordningsarbeten initierades och vägledning för verksamheten tillkom. Under 1900-talet växte arkiven kraftigt och under 1960-talet började särskilda landstingsarkivariater tillsättas.¹¹⁵

Enskilda arkiv

De enskilda arkiv som besvarade enkäten uppgår till 23. Till denna kategori räknas de som valt de fördefinierade svaren ”förenings- eller folkrörelsearkiv” respektive ”företags- eller näringslivsarkiv”. Hit förs även svar där respondenterna angett att de representerar en arkivorganisation med blandat huvudmannaskap.

Förenings- och folkrörelsearkiven har uppstått som ett resultat av Sveriges starka förenings- och folkrörelsetradition och i dag finns folkrörelsearkiv av olika storlekar över hela Sverige. Företags- och näringslivsarkiv har etablerats i Sverige under cirka 50 år. De bevakar arkivbildningen i företag och tillgängliggör material kring arbetslivets historia.

¹¹³ SOU 2002:78, *Arkiv för alla*, s. 34-35.

¹¹⁴ Losman (1998) s. 1.

¹¹⁵ Nilsson (1973) s. 43-44.

Bilaga 4. – Arkiv som inte samverkar med skolan

I denna bilaga fördjupas bilden av de institutioner som i Riksarkivets enkät uppgav att de inte bedriver arbete riktat mot skolan.

Nedanstående tabell ger en bild av antal tjänster vid arkiv som inte samverkar med skolan. Arkiv utan skolsamverkan har som regel mycket få anställda. Av tabellen framgår dock att skolsamverkan inte hänger ihop med antal tjänster på ett förutsägbart sätt. Där finns exempelvis fem arkiv med fler än elva heltidstjänster som inte samverkar med skolan. Bland de enskilda arkiv som besvarade enkäten ökade dock sannolikheten för skolsamverkan med antal tjänster. Endast enskilda arkiv med färre än 7 tjänster saknade skolsamverkan.

Tabell 16: Arkiv utan skolsamverkan. Enkät svar fördelade utifrån antal fasta heltidstjänster i relation till huvudman

Antal tjänster	Stat	Kommun	Region	Enskilda	Summa
< 1 tjänst		52			50
1		45	2	3	50
2-3		31	2	4	37
4-6		4	2	2	8
7-10		1	2		3
11-20	2				2
> 20		1	2		3
Summa	2(12)	134 (158)	10(13)	9(23)	155(206)

Arkiven fick ta ställning till ett antal påståenden som tog upp orsakerna till att det inte samverkar med skolan. Huvudfrågan lydde: Varför bedrivs, enligt din åsikt, inget arbete riktat mot skolan? Respondenterna kunde besvara påståendena med alternativen instämmer inte alls, instämmer till liten del, neutral, instämmer till stor del, instämmer helt och hållet. Svaren fördelade sig enligt tabell 17, nedan. Tre orsaker framhölls i större utsträckning än övriga.: avsaknad av uppdrag, ekonomiska resurser och att skolsamverkan inte är en prioriterad fråga. De frågor där flest svarspersoner förhöll sig neutrala handlade om vad skolan vet eller tänker om samverkan med arkivet. Endast i två frågor dominerade svarsalternativen Instämmer inte alls eller instämmer till liten del. Båda dessa frågor handlade om arkivpersonalens kompetens eller förmåga till kommunikation med den aktuella målgruppen.

Tabell 17. Arkiv utan skolsamverkan. Respondenternas gradering av påståenden i relation till frågan om varför ingen skolsamverkan bedrivs

VARFÖR BEDRIVS, ENLIGT DIN ÅSIKT, INGET ARBETE RIKTAT MOT SKOLAN?	INSTÄMMER		
	Helt och hållet el. till stor del	Neutral	Inte alls el. till liten del
Avsaknad av ett tydligt uppdrag från vår huvudman	87	30	12

Begränsade ekonomiska resurser	87	26	15
Arkivlokalernas, i förhållande till ändamålet, bristfälliga utformning	72	21	26
Samverkan med skolan är inte en prioriterad fråga vid mitt arkiv	88	26	15
Skolans begränsade kännedom om arkivet och vad vi kan erbjuda	80	36	13
Samverkan med vårt arkiv är inte prioriterad inom skolans värld	68	50	11
Praktiska hinder (exempelvis logistik kring skolans besök, kort om tid etc.)	55	47	27
Arkivpersonalen har inte pedagogisk kunskap och erfarenhet av arbete med skolan	42	27	60
Arkivpersonalen är ovan att kommunicera med målgruppen	33	38	58

Hos arkiv i enkäten som inte samverkar med skolan finns en önskan om att göra det i framtiden. På frågan ”Skulle ditt arkiv vilja etablera samverkan med skolan?” svarade 104 av respondenterna ja och 25 nej. Bland de 25 fanns 20 stads- eller kommunarkiv, 1 enskilt arkiv och 4 region- eller landstingsarkiv.

Arkiv som vill etablera samverkan med skolan

Bland de 104 arkiv som uppgav att de vill samverka med skolan fanns flera med erfarenhet av eller planer på sådan samverkan. ”Vi hoppas och arbetar för att samarbeta mer med skolor” skriver ett enskilt arkiv och ett annat rapporterar att de inte samarbetar med skolan just nu men att de ”har gjort det och ska göra det igen.” Ytterligare andra inte bara planerar utan arbetar mer aktivt med sin arkivpedagogik även om skolsamverkan inte äger rum förtillfället. Som exempel nämner ett arkiv att de under 2019 arbetar med uppbyggnad av en ”digital arkivpedagogisk portal”. En respondent svarade att man planerar att genomföra Arkivens dag ihop med skolan inför kommande år och tillägger att det aldrig är för sent att arbeta med arkiv för skolorna.

Många i den här gruppen är de enda anställda vid sina arkiv. Även om det inte saknas vilja är skolsamverkan ingenting de flesta ser framför sig med mindre än att extra resurser skjuts till. Tid- och resursbrist är den i kommentarerna ständigt återkommande anledningen till varför de inte samverkar med skolan. Flera ger också exempel på vilka prioriteringar som en eventuell skolsamverkan ställs emot. Ett arkiv skriver att man saknar både personal, kompetens och medel och att den del som är inkomstbringande måste sättas i första rummet. ”Dessutom har vi andra stora prioriteringar, inom t.ex. e-arkiv och digitalisering som vi redan nu knappt mäktar med.” På liknande sätt uppger ett annat arkiv att bristen på tid är den stora anledningen till varför man inte satsat på skolsamverkan.

Frågan prioriteras snabbt bort i konkurrensen med andra arbetsuppgifter. E-arkiv, intern styrning, tillsyn över förvaltningar/bolag, kontakt med lokala forskare och utlämnande av allmänna handlingar är prioriterade arbetsuppgifter.

Ett arkiv uttrycker det som att ”nödvändiga sysslor” kommer i första hand även om de anställda själva har möjlighet att prioritera.

Ansvarig personal kan visserligen, till stor del, styra arbetet men då nödvändiga sysslor måste prioriteras har inte utrymme funnits för att ens tänka tanken att vi ska ha pedagogisk samverkan med skolan (Även om det vore ett roligt och viktigt uppdrag).

Konkurrens om resurser behöver dock inte alltid vara av det interna slaget. Där finns också arkiv i undersökningen som framhåller problem med konkurrens från andra kulturaktörer, andra arkiv eller från mer sofistikerad digital teknik. Ett arkiv med kommunal huvudman menar att statliga arkiv, i jämförelse med kommunala, har lättare att hitta sådant som kan fånga elevers intresse. Ett enskilt arkiv menar att 85 procent av den regionala kulturbudgeten går till scenkonsten och 1 procent till arkiven vilket gör det omöjligt att hävda sig i konkurrensen. På liknande sätt skriver ett arkiv beläget i stockholmsområdet att en försvarande omständighet för skolverksamhet är det stora kulturella utbudet i Stockholm vilket innebär små chanser för arkivet att göra sig hört konkurrensen om skolan. I detta sammanhang kan också nämnas en respondent som tar upp frågan om att arbeta digitalt mot skolan och vilka risker sådana satsningar eventuellt kan innebära.

Digitala läromedel kostar för mycket pengar i förhållande till vad man får ut av dem. ALLA digitala läromedel är i alla fall 'töntiga' för skolbarnen i förhållande till de spel och annat som de ser. Vi kan INTE konkurrera med det så varför ska vi? Jag tror mycket mer på att visa arkivens 'särart'.

Enstaka arkiv menar att ett skäl till utebliven skolsamverkan är ledningens ointresse. När det gäller skolornas eventuella intresse är kommentarerna mer splittrade. Någon skriver att den "[v]et ingenting om skolans ev intresse" medan en annan är säker på att skolorna skulle vara intresserade bara man kontaktade dem. En tredje uppger att lärares intresse för samverkan med arkivet i stort sett är obefintligt. På liknande sätt säger en annan respondent att hen: "Har försökt att intressera lärarna för arkivpedagogik och arkivets ställning i källforskning, men kände att responsen låg på fryspunkten."

Vilken typ av stöd för skolsamverkan behöver då denna grupp om 104 arkiv utöver mer tid och resurser? Flera svarspersoner nämner att de har behov av praktiskt stöd i form av råd och tips. Ett kommunarkiv skriver: "Enklare pedagogiska tips på hur man kan möta skolans värld, både lärare och elever. Sedan är det viktigaste utökade resurser, personal, för att kunna driva ett riktat arbete mot skolan." Andra beskriver detta att man vill slippa uppfinna hjulet och istället ta hjälp av andra kring förslag på hur arbetet kan läggas upp, vilken typ av material väcker elevernas intresse etc. Någon förordar också att skolans besök vid arkivet samordnas med andra arkivbesök så att eleverna får en mer heltäckande bild, till exempel av källor för lokalhistorisk forskning. En respondent tycker att det vore bra om arkivorganisationer som redan har välfungerande samarbeten med skolan lyfts fram som inspirationskällor.

Arkiv som inte är intresserade av att etablera samverkan med skolan

De 25 arkiv som svarade att det inte finns vilja att etablera samverkan skolan motiverar detta på olika sätt. Det absolut vanligaste motivet är dock, precis som i fallet med övriga arkiv som inte har skolsamverkan, brist på resurser i form av tid och personal. När arkiven med egna ord får beskriva varför samverkan inte är aktuell nämner således hälften av de 25 någon form av resursbrist som huvudorsak. De skriver exempelvis "För dåliga resurser", "Det finns inte tid eller resurser till detta" och "Bristande resurser". Några lyfter resursbrist i kombination med ett ointresse i organisationen. Till exempel skriver en kommunarkivarie att: "Det finns inget intresse av det, och dom resurserna finns inte". En annan svarsperson som också arbetar i kommunal förvaltning menar att antalet anställda som arbetar med arkivet är för få men att om någon av dem hade varit intresserad av att samverka med skolan så hade det eventuellt varit möjligt med en omprioritering av resurserna. Ytterligare en svarsperson från kommunal verksamhet skriver att hen ställer upp om skolan hör av sig men kommer inte att ta initiativ till sådan verksamhet. Svarspersonen fortsätter: "Jag har aldrig sett någon anledning att initiera denna typ av verksamhet och känner inte att det finns någon som helst efterfrågan från skolornas sida".

I vissa delar av materialet kan med andra ord en viss ambivalens skönjas. Kanske kommer den som tydligast till uttryck i kommentaren från en arkivarie vid ett regionarkiv som på frågan varför samverkan med skolan inte är aktuell svarar att: ”Helst hade jag velat svara både ja och nej på den frågan. Vi har inget uttalat emot att samverka med skolor men som situationen är nu är det knappast aktuellt.” Ett arkiv i materialet lyfter sekretessbelagda handlingar som ett hinder i arbetet. Samma arkiv framhåller också att de arbetar mot ”verksamheterna på konsultbasis” och att det därmed inte finns några personalresurser för skolsamverkan.

För vissa arkiv som besvarat enkäten framstår samverkan med skolan som en icke-fråga. Det finns inget brinnande intresse för denna typ av verksamhet men heller inget öppet motstånd mot den. Orsaker av mer principiell karaktär, till exempel att samverkan med skolan inte hör till arkivens verksamhetsområde förekommer inte i materialet. En av svarspersonerna som arbetar vid ett stads- eller kommunarkiv uppfattar skolsamverkan som något väsensskilt från det övriga arkivarbetet och menar att det handlar om: ”två helt olika system och världar som arbetar på egna fält med egna system och egna arbetssätt”. I en annan kommun har frågan överhuvudtaget inte varit uppe för diskussion och respondenten skriver att det i vilket fall inte känns som om det är en syssla som skulle kunna ingå i den nuvarande arbetsbeskrivningen för kommunarkivarien. För flera av kommunarkivarierna är tillsynsarbete, råd och anvisningar den enda form av kontakt med skolan som förekommer.¹¹⁶

¹¹⁶ Bland de svar som plockades bort från gruppen av arkiv som samverkar med skolan fanns en svarsperson som uttryckte en åsikt som möjligen kan tolkas som en mer principiell hållning mot skolsamverkan. I svaret på frågan om lärare erbjuds ta del i utvecklingen av pedagogiska program skriver hen: ”har ingenting med arkiv att göra”.

Bilaga 5. – Enkätfrågor till arkiv

Kartläggning av arkivens samverkan med skolan

Den här enkäten riktar sig både till arkiv som har erfarenhet av samverkan med skolan och till dem som inte har det. Enkäten besvaras lämpligen av en anställd med erfarenhet av skolsamverkan och om sådan erfarenhet inte finns, av chef eller anställd med god inblick i arkivets uppdrag.

Behandling av enkätsvar

Enkäten går ut till cirka 400 arkiv av olika storlek och organisatorisk hemvist. Vi kommer inte att inhämta personuppgifter men du som svarar bör ändå vara medveten om att svar i fritextfält kan röja vilket arkiv svaret avser. I slutet av enkäten kommer du att ha möjlighet att samtycka till ditt deltagande och till att enkätsvaren arkiveras som allmän handling. Alla oavslutade enkäter kommer att raderas när svarstiden gått ut. I slutrapporten kommer enkätsvaren redovisas på ett sådant sätt att det inte kan utläsas hur specifika arkiv svarat.

Kontakt

Om du vill berätta mer om er verksamhet eller har frågor om enkäten är du varmt välkommen att kontakta Sara Grut vid Riksarkivet, Landsarkivet i Östersund

E-post: sara.grut@riksarkivet.se

Telefon: 071-4768924

BAKGRUND

Vid vilken typ av arkivorganisation är du anställd?

Enhet inom Riksarkivet

Stadsarkiv/kommunarkiv

Förenings- eller folkrörelsearkiv

Företags- och näringslivsarkiv

Regionarkiv

Annat, specificera här:

Kommentar:

Hur många fasta heltidstjänster finns på ditt arkiv?

Färre än 1 tjänst

1 tjänst

2-3 tjänster

4-6 tjänster

7-10 tjänster

11-20 tjänster

Fler än 20 tjänster

Kommentar:

Bedriver ditt arkiv arbete riktat mot skolan?

Ja

Nej

Förgrening

(Nedanstående frågor besvarades endast av arkiv som inte bedriver arbete riktat mot skolan)

Varför bedrivs, enligt din uppfattning, inget arbete riktat mot skolan (ange i vilken grad du instämmer med följande påståenden)?

Svarsalternativen var: Instämmer inte alls/Instämmer till liten del/Neutral/Instämmer till stor del/Instämmer helt och hållet

Avsaknad av ett tydligt uppdrag från vår huvudman

Begränsade ekonomiska resurser

Arkivlokalernas, i förhållande till ändamålet, bristfälliga utformning

Samverkan med skolan är inte en prioriterad fråga vid mitt arkiv

Skolans begränsade kännedom om arkivet och vad vi kan erbjuda

Samverkan med vårt arkiv är inte prioriterad inom skolans värld

Praktiska hinder (exempelvis logistik kring skolans besök, kort om tid etc.)

Arkivpersonalen har inte pedagogisk kunskap och erfarenhet av att arbeta med skolan

Arkivpersonalen är ovan att kommunicera med målgruppen

Ser du någon annan viktig anledning till att inget arbete bedrivs?

Skulle ditt arkiv vilja etablera samverkan med skolan?

Ja

Nej

Förgrening

(Nedanstående frågor besvarades endast av arkiv som vill etablera samverkan med skolan)

Vilken typ av stöd vore enligt din mening viktigast för att utveckla arbete med skolan vid ditt arkiv?

Svarsalternativen var: Helt oviktigt/Oviktigt/Neutral/Viktigt/Mycket viktigt

Utökad grundanslag för denna form av verksamhet

Bättre möjligheter till projektfinansiering

Bättre anpassade arkivlokaler

Mer stöttande attityd inom den egna arkivorganisationen

Tydligare uppdrag från huvudman

Hjälp att marknadsföra erbjudanden till skolan

Mer information till lärare (ex via arkivens egna träffar, i lärarutbildningen etc)

Mer fortbildning för arkivpersonalen

Mer stöd för arkivpedagogisk metodutveckling

Mer stöd för utveckling av digitala upplägg för skolan

Hjälp med tekniska lösningar för digital publicering av upplägg för skolan

Mer samverkan mellan arkiv i dessa frågor

Beskriv gärna med egna ord vilken typ av stöd du anser behövs.

Möjlighet att samtycka och slut på enkät

(Nedanstående fråga besvarades endast av arkiv som inte vill etablera samverkan med skolan)

Beskriv gärna med egna ord varför samverkan med skolan inte är aktuell för ditt arkiv.

Möjlighet att samtycka och slut på enkät

(Fortsättning på enkät för arkiv som samverkar med skolan)

Har ditt arkiv ett uttryckligt uppdrag att arbeta mot skolan?

Ja

Nej

Kommentar:

Uppskattningsvis, hur står årsarbetstid har ditt arkiv under 2018 lagt på arbete riktat mot skolan (välj det alternativ som passar bäst)?

Mindre än 25 procent av en heltidsanställning

25-49 procent av en heltidsanställning

50-74 procent av en heltidsanställning

75-99 procent av en heltidsanställning

1 heltidsanställning

1,5 heltidsanställningar

2 heltidsanställningar

Fler än 2 heltidsanställningar

Kommentar:

Vilken utbildning har den personal vid ditt arkiv som specifikt arbetar med skolan (flera svarsalternativ är möjliga)?

Arkivvetenskaplig utbildning

Lärarutbildning

Annan utbildning, specificera här:

Kommentar:

AKTIVITETER

Vilken typ av aktiviteter genomför ditt arkiv för skolan (flera svarsalternativ är möjliga)?

Visningar av lokaler och magasin/depåer

Visningar av arkivutställningar

Kreativa upplägg (skapande verksamhet utifrån arkivmaterial eller liknande)

Upplägg där eleverna lär sig att söka i arkivets databaser

Stadsvandringar och andra typer av exkursioner

Workshops med fokus på användandet av historiska källor

Workshops med fokus på källkritik

Workshops med fokus på historiebruk

Digitala utställningar

Digital publicering av text och bild som kan användas av skolan

Digitala upplägg utifrån pedagogisk metod som är anpassad för klassrumsundervisning

Workshop/lektionsupplägg i klassrummet

Upplägg i samverkan med andra aktörer som exempelvis museum och/eller bibliotek

Annat, specificera här:

Kommentar:

Ange gärna vilken typ av pedagogiska upplägg för skolan som fungerat väl och reflektera över framgångsfaktorerna.

Uppskattningsvis, hur många elever tas emot årligen vid ditt arkiv (inkluderar även elever som ni träffar utanför arkivets lokaler)?

Färre än 50

50-200

201-500

501-1000

1001-1500

1501-2000

Fler än 2000

Kommentar:

Uppskattningsvis, hur många grupper av elever tas emot årligen vid ditt arkiv (inkluderar även elever som ni träffar utanför arkivets lokaler)?

Färre än 10

10-30

31-60

61-100

Fler än 100

Kommentar:

Vilka grupper inom skolan arbetar ditt arkiv med (flera svarsalternativ är möjliga)?

Förskolan

F-3

4-6

7-9

Gymnasiet

Specialskolan

Grundsärskolan

Gymnasiesärskolan

På vilka sätt anser du att ditt arkiv hjälper skolan att uppfylla sina mål? Lämna gärna exempel.

Utgår ditt arkiv från skolans läroplaner när ni skapar olika typer av upplägg för skolan?

Alltid

Ofta

Ibland

Sällan

Aldrig

Kommentera gärna ovanstående svar (ex. hur ni har arbetat och vilka eventuella utmaningar eller fördelar detta inneburit).

Erbjuds lärare att ta aktiv del i utvecklingen av nya pedagogiska program?

Alltid

Ofta

Ibland

Sällan

Aldrig

Kommentar:

KOMMUNIKATION

Hur marknadsförs ditt arkivs erbjudanden mot skolan (flera svarsalternativ är möjliga)?

Det sker ingen särskild marknadsföring

Utskick (digitala och analoga) till skolor/lärare

Nationella/kommunala/regionala fortbildningsdagar för lärare eller motsvarande

Nationell/kommunal/regional skolportal eller motsvarande

Sociala medier

Webb

Annat, specificera här:

Kommentar:

Arrangerar ditt arkiv egna fortbildnings- eller informationsdagar för lärare?

Ja

Nej

Kommentar:

SKAPANDE SKOLA

Har ditt arkiv deltagit i ett Skapande skola-projekt?

Ja

Nej

Vet ej

Förgrening

(Nedanstående frågor besvarades endast av arkiv med Skapande skola-projekt)

Har ditt arkiv deltagit i ett Skapande skola-projekt?

Ja

Nej

Vet ej

Vem tog initiativ till Skapande skola-samarbetet?

Arkivet

Skolan

Gemensamt initiativ

Annat, specificera här:

Kommentar:

Beskriv gärna ett Skapande skola-projekt som ni genomfört.

UTMANINGAR OCH BEHOV AV STÖD

Vilka är ditt arkivs främsta utmaningar i arbetet med skolan (ange i vilken grad du instämmer med följande påståenden)?

Svarsalternativen var: Instämmer inte alls/Instämmer till liten del/Neutral/Instämmer till stor del/Instämmer helt och hållet

Avsaknad av ett tydligt uppdrag från vår huvudman

Begränsade ekonomiska resurser

Arkivlokalernas, i förhållande till ändamålet, bristfälliga utformning

Samverkan med skolan är inte en prioriterad fråga vid mitt arkiv

Skolans begränsade kännedom om arkivet och vad vi kan erbjuda

Samverkan med vårt arkiv är inte prioriterad inom skolans värld

Praktiska hinder (exempelvis logistik kring skolans besök, kort om tid etc.)

Arkivpersonalen har inte pedagogisk kunskap och erfarenhet av att arbeta med skolan

Arkivpersonalen är ovan att kommunicera med målgruppen

Beskriv gärna med egna ord de utmaningar (och möjligheter) som du upplever i arkivets samverkan med skolan.

Vilken typ av stöd vore enligt din mening viktigast för att utveckla ditt arkivs arbete med skolan?

Svarsalternativen var: Helt oviktigt/Oviktigt/Neutral/Viktigt/Mycket viktigt

Utökad grundanslag för denna form av verksamhet

Bättre möjligheter till projektfinansiering

Bättre anpassade arkivlokaler

Mer stöttande attityd inom den egna arkivorganisationen

Tydligare uppdrag från huvudman

Hjälp att marknadsföra erbjudanden till skolan

Mer information till lärare (ex via arkivets egna träffar, i lärarutbildningen etc)

Mer fortbildning för arkivpersonalen

Mer stöd för arkivpedagogisk metodutveckling

Mer stöd för utveckling av digitala upplägg för skolan

Hjälp med tekniska lösningar för digital publicering av upplägg för skolan

Mer samverkan mellan arkiv i dessa frågor

Beskriv gärna med egna ord vilken typ av stöd du anser behövs för att underlätta och utveckla ditt arkivs samverkan med skolan?

Har ditt arkiv, under de senaste fem åren, haft extern finansiering för er skolverksamhet?

Ja

Nej

Förgrening

(Nedanstående frågor besvarades som haft extern finansiering)

Varifrån har stödet kommit?

EU

Stat (inklusive Skapande skola)

Region

Kommun

Privat finansiering

Annat, specificera här:

UTVÄRDERING OCH UTVECKLING

Utvärderar ditt arkiv samarbetena med skolan?

Alltid

Ofta

Ibland

Sällan

Aldrig

Kommentar:

Förgrening

(Nedanstående fråga besvarades endast av arkiv som utvärderar ofta, ibland eller sällan)

Beskriv gärna hur ditt arkiv arbetar med att utvärdera arbetet med skolan

Hur har ditt arkivs samverkan med skolan utvecklats under de senaste 10 åren? Har den:

Ökat

Minskat

Varit konstant

Vet ej

Beskriv gärna med egna ord utvecklingen av skolverksamheten (kvantitativt och kvalitativt) under den senaste tioårsperioden.

Har samverkan med skolan fått effekter, positiva och negativa, på andra delar av ditt arkivs verksamhet och i sådana fall, vilka?

Övriga kommentarer:

SAMTYCKE

Jag samtycker till deltagande i denna enkät och intygar att jag lämnat alla uppgifter frivilligt

Jag är medveten om att mitt enkätsvar kommer att arkiveras som allmän handling

Bilaga 6. – Minienkätfrågor till lärare

Riksantikvarieämbetet har ett regeringsuppdrag att kartlägga kulturarvsinstitutionernas samverkan med skolan. I detta ingår även en kartläggning av arkivens roll som genomförs av Riksarkivet.

Den här enkäten riktar sig till dig som har erfarenhet av att besöka arkiv med dina elever. Det finns idag ingen samlad bild av hur lärare uppfattar arkivens roll och värde i relation till den egna undervisningen och dina synpunkter är därför mycket viktiga i arbetet att förstå och att utveckla arkivens stöd till skolan.

BEHANDLING AV ENKÄTSVAR

Vi inhämtar inte personuppgifter men du som svarar bör ändå vara medveten om att svar i fritextfält kan röja vilket arkiv och vilken skola svaret avser. I slutet av enkäten kommer du att ha möjlighet att samtycka till ditt deltagande och till att enkätsvaren arkiveras som allmän handling. Alla oavslutade enkäter kommer att raderas när svarstiden gått ut.

KONTAKT

Om du vill berätta mer om hur du som lärare samverkar med arkiv eller har frågor om enkäten är du varmt välkommen att kontakta Sara Grut vid Riksarkivet, Landsarkivet i Östersund
E-post: sara.grut@riksarkivet.se
Telefon: 010-4768924

Hur fick du kännedom om arkivet?

Via kollega

Via privata kontakter

Arkivets webbsida

Utskick från arkivet

Rektor

Annat, specificera här:

Inom vilken årskurs/skolform har du arbetat när du besökt arkivet?

Förskolan

F-3

4-6

7-9

Gymnasiet

Grundsärskolan

Gymnasiesärskolan

Specialskolan

Annat, specificera här:

Inom ramen för vilket ämne har besöken ägt rum

Svenska

NO-ämne

SO-ämne

Språk

Praktiskt-estetiskt ämnet

Annat, specificera här:

Elevernas måluppfyllelse

Har besöken och lärandet på arkivet haft betydelse för elevernas måluppfyllelse

Ja

Nej

Förgrening

(Nedanstående fråga besvarades endast av arkiv som svarade ja på frågan om elevernas måluppfyllelse)

Beskriv på vilket/vilka sätt du anser att det haft betydelse för elevernas måluppfyllelse?

Hur kan arkiven anpassa arbetet mot skolan så att det blir än mer relevant i relation till elevernas måluppfyllelse?

Förgrening

(Nedanstående fråga besvarades endast av arkiv som svarade nej på frågan om elevernas måluppfyllelse)

Beskriv hur du anser att arkiven skulle kunna utveckla sitt arbete så att det hjälper eleverna att nå sina mål

Har du tagit med dig erfarenheter från arkivet som du kunnat använda i planeringen och genomförandet av din undervisning?

Ja

Nej

Förgrening

(Nedanstående fråga besvarades endast av arkiv som svarade ja på frågan om att kunna använda erfarenheter från arkivet i planering och genomförande av undervisning)

Beskriv på vilket/vilka sätt du kunnat använda erfarenheter från arkivet?

Hur kan arkiven anpassa sitt arbete för att bli än mer relevanta för dig och din undervisning?

Förgrening

(Nedanstående fråga besvarades endast av arkiv som svarade nej på frågan om att kunna använda erfarenheter från arkivet i planering och genomförande av undervisning)

Beskriv hur du anser att arkiven kan anpassa sitt arbete för att bli mer relevant för dig och din undervisning

Samtycke

Jag är medveten om att mitt enkätsvar kommer att arkiveras som allmän handling

Jag samtycker till deltagande i denna enkät och intygar att jag lämnat alla uppgifter frivilligt.

Bilaga 7. – Tabeller

Tabell 9: Enkät svar fördelade utifrån arkivens huvudman i relation till svar beträffande arbete med skolan

	Stat	Kommun	Region	Enskilda	Summa
Ja	10	24	3	14	51
Nej	2	134	10	9	155

Tabell 10: Enkät svarade fördelade utifrån antal fasta heltidstjänster i relation till svar beträffande arbete med skolan

Antal tjänster	Ja	Nej
< 1 tjänst	3	52
1	12	50
2-3	8	37
4-6	7	8
7-10	5	3
11-20	6	2
> 20	10	3
Summa	51	155

Tabell 11: Arkiv som samverkar med skolan. Enkät svar fördelade utifrån del av heltidstjänst som läggs på skolan i relation till antal tjänster totalt

Tjänst för skolsamverkan	Tjänster vid arkiv						
	< 1	1	2-3	4-6	7-10	11-20	>20
< 25 %	1	10	6	3	2	3	1
25-49 %	1	1	1	3	2	3	2
50-74 %			1		1		1
75-99 %							2
1		1		1		1	
1,5							2
2							1
> 2							1

Tabell 12: Arkiv som samverkar med skolan. Enkät svar fördelade utifrån del av heltidstjänst som läggs på skolan i relation till antal elever som tas emot årligen

Tjänst för skolsamverkan	Antal elever						
	< 50	50-200	201-500	501-1000	1001-1500	1501-2000	>2000
< 25 %	14	9	2			1	
25-49 %	2	1	4	2	3		1
50-74 %	2			1			
75-99 %		1		1			
1	1			1			1
1,5				1		1	
2						1	

Tabell 13: Arkiv som samverkar med skolan. Enkät svar fördelade utifrån uppgift om uppdrag och huvudman

Har ditt arkiv ett uttryckligt uppdrag att arbeta mot skolan?	Stat	Kommun	Region	Enskilda	Summa
Ja	9	7	1	9	26
Nej	1	17	2	5	25

Tabell 14: Arkiv som samverkar med skolan. Enkät svar fördelade utifrån uppgift om utbildning hos personal som arbetar med skolan i relation till huvudman (flervalsalternativ)

Utbildningar bland personal som arbetar med skolan	Stat	Kommun	Region	Enskilda	Summa
Arkivvetenskaplig utbildning	5	18	2	6	31
Läroutbildning	1			3	4
Läroutbildning/Annan utbildning främst arkivvetenskap	1	2		2	8
Övriga	2	3		3	5
Ej svar		1	1	1	3

Tabell 15. Subgruppsanalys av 15 arkiv som samverkar med skolan. Enkät svar fördelade utifrån del av heltidstjänst som läggs på skolan i relation till antal tjänster totalt

Tjänst för skolsamverkan	Antal tjänster vid arkiv				
	2-3	4-6	7-10	11-20	> 20
< 25 %	1				
25-49 %	1	2		2	1
50-74 %					1
75-99 %					1
1		1		1	
1,5					2
2					1
> 2					1

Referenser

- Andersson, Johanna (2017) Arkivet - en resurs för skolan? En arkivpedagogisk studie utifrån arkivens samarbete med skolan. Institutionen för ABM. Uppsatser inom arkivvetenskap: Uppsala
- Arkivpedagogiskt forum (2017) *Arkivpedagogisk verksamhet i Sverige. Avsiktsförklaring*. [Elektronisk resurs] Tillgänglig på www.arkivpedagogen.se. Hämtad 2018-12-19.
- Bergsland, Annika (2013) Arkivpedagogik – arkivvetenskap. En analys. Opublicerad uppsats. Historiska institutionen, Stockholms universitet
- Bogefeldt, Christer (2004) ”Hvordan kommer vi videre – og ud i verden?” i Gabrielsen, Karsten (red) Arkivformidling. *Rapport fra nordisk seminar afholdt af Arkivforeningen 14 marts 2003*, Arkivforeningen: Köpenhamn
- Edquist, Samuel (2018) ”De enskilda arkiven i historisk kontext” i Ketola och Hagström (red) *Enskilda arkiv*, Studentlitteratur: Lund
- Gabrielsen, Karsten, red. (2004) Arkivformidling. Rapport fra nordisk seminar afholdt af Arkivforeningen 14 marts 2003, Arkivforeningen: Köpenhamn. Janzon, Bode (1983) Skolpedagogik vid franska arkiv – några intryck från en resa i Bretagne i *Arkiv, samhälle och forskning*, Svenska Arkivsamfundets skriftserie 25.
- Grut, Sara (2016) Tankar om arkivens outnyttjade potential i Hosar et al (red) *#Arkivdag. Relevans, medvirking, dialog*, ABM-media: Oslo
- Höij, Patrik (2004) Arkivpedagog – utbildning eller social kompetens i *Tema Arkiv* 2004:1
- Höij, Patrik (2005) Bland reproduktioner och silverfiskar – ett försök till definition av arkivpedagogik i Information, förvaltning och arkiv. En antologi, *Arkiv i Norrland* 20, Landsarkivet i Härnösand: Härnösand
- Janzon, Bode (1983) Skolpedagogik vid franska arkiv – några intryck från en resa i Bretagne i *Arkiv, samhälle och forskning*, Svenska Arkivsamfundets skriftserie 25.
- Jörwall, Lars et al. (red.) (2012). *Det globala minnet. Nedslag i den internationella arkivhistorien*. Stockholm: Riksarkivet
- Kindstrand, Gunilla (2009) ”Galt åt kulturen” i *Kraftfält*. Stiftelsen framtidens kultur 1994-2011 (red Gunilla Kindstrand), Stiftelsen framtidens kultur: Uppsala
- Laitinen, Nelly (2013) Krigets barn – en arkivpedagogisk resa till andra världskriget – och till dagens klassrum i *Nordisk Arkivnyt* 2: 2013
- Se till exempel Ljung, Berit (2009) *Museipedagogik och erfارande*, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm, s. 29-33.
- Losman, Beata (1998) Steg mot öppna kommunarkiv i *Lejonspår*. Göteborgs stadsarkivs skriftserie. Volym 3, Tranemo
- Lundbäck, Karin (2012) Arkiv för vem? En undersökning om arkivpedagogik och tillgängliggörande. Masteruppsats. Institutionen för ABM, Uppsala universitet: Uppsala

- Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011.* (2011). Stockholm: Skolverket
- Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna: Lpo 94 : Lpf 94.* (1994). Stockholm: Utbildningsdep.
- Mansfield, Petra (2014) En bildande erfarenhet eller marknadsföring? Masteruppsats. Institutionen för ABM, Uppsatser inom arkivvetenskap.: Uppsala
- Motion till Riksdagen 1989/90: Kr16* av Lars Sundin och Margareta Fogelberg (båda fp) med anledning av prop. 1989/90:72 om arkiv m.m.
- Nilsson, Nils (1973) *Arkivkunskap*. Studentlitteratur: Lund
- Nordisk arkivnyt (2013) Træk af arkivformidlingen i Norden i *Nordisk arkivnyt* 4:2013
- Pezirkianidis, Paul (odat) Enkät rörande pedagogisk verksamhet vid arkivinstitutioner
- Ploom, Lennart och Månsson, Olle (2003) Arkiv angår alla i *Arkiv, samhälle och forskning* 2003:2
- Regeringens proposition 2004:05/124, *Arkivfrågor*
- Sjöberg, Karin (2003) Vi måste höja våra röster för att höras i *Tema Arkiv* 2003:4
- Sjöberg, Karin (2004) Naturligtvis räcker det inte med social kompetens. Replik till Höij i *Tema Arkiv* 2004:1
- Sjöberg, Karin (2016) Från silverfisk till arkivdetektiv. Arkiven – en resurs för skolan i Hosar et al (red) *#Arkivdag. Relevans, medverking, dialog*, ABM-media: Oslo
- Sjögren, Eva (2013) Arkiv och lärande i *Nordisk Arkivnyt* 4:2013
- Sjögren, Eva och Lundström, Catarina (2003) *Historia på riktigt! Arkivpedagogik i praktiken*, Skånes arkivförbund: Lund
- Skriv din historia själv!* Skolmaterial ÖLA 1993. [Elektronisk resurs] Tillgänglig på www.arkivochlarande.se/skriv-din-historia-sjalv/
- Skånes arkivförbund (2009) *Slutrapport. Nationellt uppdrag inom arkivpedagogik 2006-2008*, Skånes arkivförbund, finns en mer fullödlig redogörelse över olika initiativ som togs under den första tiden, s. 13
- SOU 1988: 11, *Öppenhet och minne*
- SOU 2002:78, *Arkiv för alla*
- Statens kulturråd (1991) *Att vidga deltagandet i kulturlivet. Ett diskussionsunderlag. Delrapport: Bildkonst, museer, kulturvård, arkiv*. Rapport från Statens kulturråd 1991:3: Stockholm, s. 186-187
- Stiftelsen framtidens kultur (2000) *Kultur - en lösning på lärarbristen. Dokumentation från tre seminarier*, Stiftelsen framtidens kultur: Stockholm

Tegnhed, Eva (2018) Arkiv är till för att användas i Ketola och Hagström (red) *Enskilda arkiv*, Studentlitteratur: Lund

Ulfner, Helena (2001) Arkivpedagogik. nödvändig verksamhet eller kostsam sandlådeaktivitet. Opublicerad uppsats. Institutionen för ABM, Uppsala universitet: Uppsala

Uppdrag till Riksantikvarieämbetet att kartlägga kulturarvsarbetets betydelse för skolväsendet samt att främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna. (2017).
Regeringsbeslut, Kulturdepartementet: Stockholm

Zipsane, Löfstedt och Domeij Lundborg (2018) *Kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet*. En forskningsöversikt. Opublicerat rapport

Åström Iko, Karin (2003) I allmänhetens tjänst. Arkivverket, tillgängliggörandet och brukarna i *Arkiv, samhälle och forskning*, 2003:1

Åström, Karin (2002) Arkivarieriket – från vårdare och väktare till förmedlare i *Av kärlek till arkiv*. *Festskrift till Erik Norberg*. Skrifter utgivna av Riksarkivet 20, Stockholm, s. 88

Övriga källor

Samtal med Anna Ketola den 20 november 2018 (Sara Grut, RA)

Samtal med Eva Sjögren den 4 och den 10 december 2018 (Sara Grut, RA)

Samtal med Maria Larsson Östergren den 3 december 2018 (Sara Grut, RA)

Samtal med Olle Nilsson den 13 december 2018 (Sara Grut, RA)

Riksantikvarieämbetets djupintervjuer med lärare som besökt arkiv (genomförda under våren 2019)

Enkätundersökningen *Lärares museibruk*

Läraryrkshop på Riksantikvarieämbetet den 29 april 2019

